ਨੌਵਾਂ ਅਧਿਆਇ

ਰਾਜ-ਵਿਦਿਆ, ਰਾਜਗੋ - ਹਯਾ

9.01 ਸ਼ਲੋਕ :

ਸ਼੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੁਵਾਚ *श्री भगवानुवाच*

इदम् तु ते गुह्य-तमम्, प्र-वृच-स्यामि अन्-असूयवे। ज्ञानम् वि-ज्ञान-सहितम्, यत् ज्ञा-त्वा मोच्-स्यसे अ-शुभात्॥

ਇਦਮ੍ ਤੁ ਤੇ ਗੁਹਯਤਮਮ੍ ਪ੍ਰਵਚ੍ ਸ੍ਯਾਮਿ ਅਨ੍ਅਸੁਯਵੇ।

ਗ੍ਯ੍ਾਨਮ੍ ਵਗ੍ਯ੍ਾਨ ਸਹਿਤਮ੍, ਯਤ੍ ਗ੍ਯ੍ਾਤ੍ਵਾ ਮੋਚ੍ ਸ੍ਯਸੇ ਅਸ਼ੁਭਾਤ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਸ਼੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੁ ਵਾਚ : ਸ਼੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਬੋਲੇ। ਈਦਮ੍ : ਇਹ। ਤੂ : ਸੱਚਮੁੱਚ। ਤੇ : ਤੈਨੂੰ। ਗੁਹਯਤਮਮ੍ : ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭੇਦ, ਰਹੱਸ। ਪ੍ਰਵਚ੍ ਸਯਾਮਿ : (ਮੈਂ) ਐਲਾਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਅਨ੍ਅਸੁਯਵੇ : ਜੋ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦਾ, ਨਿੰਦਾ ਚੁਗਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗ੍ਯ੍ਾਨਮ੍ : ਗਿਆਨ। ਵਗ੍ਯ੍ਾਨ ਸਹਿਤਮ੍ : ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪਰਯੋਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਨੁਭਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਯਤ੍ : ਕਿਹੜਾ। ਗ੍ਯ੍ਾਤ੍ਵਾ : ਜਾਣਨਾ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਚ੍ ਸ੍ਯਸੇ : ਤੁਸੀਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੋਗੇ। ਅਸੁਭਾਤ੍ : ਪਾਪ ਤੋਂ, ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਸ਼੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਬੋਲੇ, 'ਦੋਸ਼ ਪੂਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਇਹ ਪਰਮ-ਗੁਪਤ ਵਿਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ ਦੱਸਾਂਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਤੂੰ ਇਸ ਅਸ਼ੁੱਭ (ਸੰਸਾਰ ਬੰਧਨ) ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਇਦਮ੍ਤੁ ਤੇ ਗੁਹਯ੍ ਤਮਸ੍ - ਪ੍ਰਵਚ੍ ਸ੍ਯਾਮਿ - ਅਨਅਸੂ ਯਵੇ - ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤੱਤਵ ਨੂੰ ਅਥਵਾ ਵਿਸ਼ਯ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਕਸ਼ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਦਮ੍ (ਇਹ) ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਤੱਤਵ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਹਿਣ ਦੇ ਲਈ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ 'ਗੁਹਤਯਤਮਮ੍ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਉਹ ਤੱਤਵ ਅਤਿਅੰਤ ਗੋਪਨੀਯ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਵੀ ਅੰਤਹਕਰਣ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤਿ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਦੋਸ਼-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਗੋਪਨੀਆ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਆਤਮ - ਪਰਸ਼ੰਸਕ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਜਿਹਾ ਉਲਟ ਅਰਥ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੦ ਅਨਸੂਯਵੇ - ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ! ਤੂੰ ਦੋਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿਤ ਏਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਤਿਅੰਤ ਗੁਪਤ ਗੱਲ ਨੂੰ ਫਿਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਂਗਾ। ਉਸ ਤੱਤਵ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਾਂਗਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਾਂਗਾ। ੦ ਪ੍ਰਵਚ੍ ਸ੍ਯਾਮਿ ਪਦ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕਹਾਂਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਮਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪਾਪੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੇ ਵਰਣ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੦ ਗ੍ਯ੍ਾਨ ਵਿਗ੍ਯ੍ਾਨ ਸਹਿਤਮ੍ - ਭਗਵਾਨ ਇਸ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਦਾ ਮਹਾਕਾਰਣ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲੈਣਾ, ਗਿਆਨ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਕਾਰਣ ਤੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ੦ ਇਦਮ੍ ਗੁਹਤਯਤਮਮ੍ - ਪਦ ਵਿਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਵਾਸਤੇ, ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਆਏ ਹਨ। ੦ ਇਹ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਹੀ ਰਾਜ ਵਿਦਿਆ ਰਾਜ ਗੁਹਤਯਤਮਮ੍ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ 'ਤੇ ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਇਸ ਉੱਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਨਮਦੇ ਮਰਦੇ ਹਨ। (9.01, 02, 03) ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ "ਗਿਆਨ" ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਅਵ੍ਯਕਤ ਮੂਰਤੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਸੰਪੂਰਣ ਵ੍ਯਾਪਤ ਹੈ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੈਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ (9.04, 05,06) ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੱਸਿਆ। ੦ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਰਮ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਮੂੜ ਲੋਕ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਲੋਕ-ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਦਿ ਮੰਨ ਕੇ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਮੈਂ ਹੀ 'ਕ੍ਰਤੁ ਯਗ ਸਵ੍ਧਾ ਔਸ਼ਧ' ਆਦਿ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਤ ਅਸਤ੍ ਹਾਂ। ੦ ਯਤ੍ ਗ੍ਯਾਤ੍ਵਾ ਮੋਚ੍ ਸ੍ਯਸੇ ਅਸ਼ੁਭਾਤ੍ - ਅਸਤ੍ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨਾ ਹੀ ਅਸ਼ੁਭ ਹੈ। ਇਹੋ, ਉਚ ਨੀਚ ਯੂਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਅਸਤ੍) ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਸਲ ਹੈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮੁਕਤੀ ਉਸੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭੁੱਲ ਵਾਲੀ ਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਉੱਪਰ ਸਾਬਨ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਮੈਲ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਮੈਲ ਦੋ ਹਨ, ਇੱਕ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਅੰਸ਼ ਇਹ ਜੀਵ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ, ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਮੇਰਾਪਨ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਮੈਲ ਚੜ੍ਹਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਨਮਦਾ ਤੇ ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਅਸ਼ੁਭ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲੋਂ ਸੰਬੰਧ ਹਟਾ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਬੁਰਿਆਈ ਹੈ, ਏਸੇ ਅਸਥਾਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬੁਰਿਆਈ ਦਾ ਪੱਲੂ ਫੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਸੰਬੰਧੀ ਬੌਧਿਕ ਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਅਨੁਭਵ ਰੂਪੀ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਹੀ ਬੁਰਿਆਈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਭੈੜੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ, ਨੁਕਸ ਕੱਢਣੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਪਰ ਨੱਕ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਨਫ਼ਰਤ ਸਾੜੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਅਜਿਹੀ ਬਦਬੂਦਾਰ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਭੈੜੀ ਬਿਮਾਰੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਗ

ਜਾਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ, ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ। ਅਰਜਨ ਤਾਂ ਇਸ ਸੜਾਂਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਦਾਰ ਚਿੱਤ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਪਰਯੋਗ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰ ਸਕੇ। ਅਨੁਅਸੁਯਵੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵ ਜਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

✪ ✪ ✪

9.02 ਸ਼ਲੋਕ :

राजन्-विद्या राजन्-गुह्यम्, पवित्रम् इदम् उद्-तमम्। प्रत्यक्ष-अव-गमम् धर्म्यम्, सु-सुखम् (कृ) कर्-तुम् अ-वि-अयम्॥

ਰਾਜਨ੍ ਵਿਦ੍ਯਾ, ਰਾਜਨ੍ ਗੁਹਯਮ੍, ਪਵਿਤ੍ਰਮ੍ ਇਦਮ੍ ਉਦ੍ਤਮਮ੍।

ਪ੍ਰਤ੍ਯਕ੍ਸ਼੍ ਅਵਗਮਮ੍ ਧਰ੍ਮਯਮ੍, ਸੁਸੁਖਮ੍ (ਕ੍ਰਿ) ਕਰ੍ਤੁਮ੍ ਅਵਿਅਯਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਰਾਜਨ੍ ਵਿਦ੍ਯਾ : ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਰਾਜਾ। ਰਾਜਨ੍ ਗੁਹਯਮ੍ : ਗੁਪਤ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ। ਪਵਿਤ੍ਰਮ੍ : ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨਾ। ਇਦਮ੍ : ਇਹ। ਉਦ੍ਤਮਮ੍ : ਉਚੇਰਾ। ਪ੍ਰਤ੍ਯਕ੍ਸ਼੍ ਅਵਰਾਮੁਮ੍ : ਸਿੱਧੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਸਤੂਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ। ਧਰ੍ਮਯਮ੍ : ਉਚਿਤ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਸੁਸੁਖਮ੍ : ਬਹੁਤ ਆਸਾਨ । (ਕ੍ਰਿ) ਕਰ੍ਤੁਮ੍ : ਕਾਰਜ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ। ਅਵਿਅਯਮ੍ : ਜੋ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਇਹ ਗਿਆਨ ਰਾਜ ਵਿਦਿਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦਿਆਵਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਪਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਅਤਿ-ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਰਾਜਨ੍ ਵਿਦ੍ਯਾ = ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਸੰਪੂਰਣ ਵਿਦਿਆਵਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਹੋਰ ਜਾਣਨਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ੦ ਰਾਜਨ੍ ਗੁਹਯਮਮ੍ – ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਗੁਪਤ-ਗੱਲਾਂ ਹਨ – ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹੱਸ ਵਾਲੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ੦ ਪਵਿਤ੍ਰਮ = ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਵਰਗੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਪਾਪ ਵੀ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੦ ਹੋਰ ਵੇਖੋ 9.31, 10.12, 4.38 ਆਦਿ ਸ਼ਲੋਕ। ੦ ਉਦ੍ਤਮਮ੍ – ਸਰਬਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ – ਜਿਸ ਵਰਗੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਘਟਨਾ ਹਾਲਾਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਦੀ ਇਹ ਆਖਰੀ ਹੱਦ ਹੈ। 9.29 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨ-ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ।" ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਪ੍ਰਤ੍ਯਅਕ੍ਸ਼੍ – ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਰਮਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ੦ ਧਰਮ੍ਯਮ੍ – ਇਹ ਧਰਮਮ੍ਯ ਹੈ, ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਕਰਤੱਵ-ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪੂਰਵਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹਨ। (ਵੇਖੋ 2.39, 12.20) ੦ ਅਵਿਅਯਮ੍ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਭੋਰਾ ਵੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ (9.31) ੦ ਕਰ੍ਤੁਮ – ਇਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੁਗਮ ਹੈ। ਪੱਤਰ ਫਲ ਜਲ ਆਦਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਮੰਨ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਣਾ ਕਿੰਨਾ ਸੁਗਮ ਹੈ। (ਵੇਖੋ 9.26) 'ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੁਗਮ ਸਰਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰ ਥਾਂ, ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਹਨ।'

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਪਥ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਪੱਥ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਲਈ ਜੋ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਨਮ-ਸਿੱਧ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਵਿਦਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇੰਜ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ? ਜੇ ਅਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੋ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਦੈਵੀ-ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੈਵੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਰਬ-ਉੱਤਮ-ਰਹੱਸ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਪਵਿੱਤਰ ਗਰੰਥ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਦੀ ਜੋ ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਅਵੱਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਏਸ ਲਈ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿਦਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਭਿਆਨਕ ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਸੁਪਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਿਆਨਕ ਸੁਪਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਜਦੋਂ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਅਥਵਾ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਤਿ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਵੈ-ਗਿਆਨ ਜੀਵਾਤਮਾ ਲਈ ਘਰ ਵਾਪਸੀ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਵਸਤੂ ਖੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ, ਜੋ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਮੂਲ ਅਵੱਸਥਾ ਹੈ – ਹੋਰ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਗਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। ਪਵਿੱਤਰ ਸੇਵਾ ਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਏਸੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਭੂਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਕੇ ਸੰਭਵ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.03 ਸ਼ਲੋਕ :

अ-श्रद्दधाना: पुरूषा:, धर्मस्य अस्य परम्-तप। अ-प्र-आप्-य माम् नि-वर्तन्ते, मृत्यु-सम्-सार-वर्त्मनि॥

ਅਸ਼ਰੱਦ੍ਧਾਨਾਹ ਪੁਰੁਸ਼ਾਹ, ਧਰਮਸ੍ਯ ਅਸ੍ਯ ਪਰਮ੍ ਤਪ।

ਅ ਪ੍ਰ ਆਪ੍ ਯ ਮਾਮ੍ ਨਿ ਵਰ੍ਤੰਤੇ, ਮ੍ਰਿਤਯੁ ਸਮ੍ ਸਾਰ ਵਰ੍ਤ੍ਮਨਿ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਸ਼ਰੱਦ੍ਧਾਨਹ : ਭਰੋਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਪੁਰੁਸ਼ਾਹ : ਵਿਅਕਤੀ। ਧਰ੍ਮਸ੍ਯ : ਫਰਜ਼। ਅਸ੍ਯ : ਇਸਦਾ। ਪਰਮ੍ਤਪ : ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ। ਅਪ੍ਰਆਪ੍ਯ : ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਮਾਮ੍ : ਮੈਂ ਮੇਰਾ। ਨਿਵਰ੍ਤੰਤੇ : ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ। ਮ੍ਰਤਯੂ : ਮੌਤ। ਸਮ੍ਸਾਰ : ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਜੋ ਹਨ। ਵਰ੍ਤਮਨਿ : ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ, ਮੌਤ ਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਮਾਰਗ ’ਤੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹਾਦਰ ਪੁਰਸ਼। ਏਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ਰਧਾ ਰਹਿਤ ਪੁਰਸ਼, ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਮ੍ਰਿਤੂਮਈ ਸੰਸਾਰ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਸ਼ੱਰ੍ਧਾਨਾਹ ਪੁਰਸ਼ਾਹ ਧਰ੍ਮਸ੍ਯ ਅਸ੍ਯ ਪਰਮ੍ ਤਪ੍ = ੦ ਧਰਮ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਵੈ ਧਰਮ (ਆਪਣਾ ਧਰਮ) ਅਤੇ ਪਰ ਧਰਮ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੋ ਆਪਣਾ ਖੁਦ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਲਈ ਸਵੈ੍ ਧਰਮ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਮਾਤ੍ਰ ਉਸ ਲਈ ਪਰ-ਧਰਮ ਹੈ। ੦ ਪਿਛਲੇ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਹਿਤ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜ-ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਅੱਠ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇਕੇ ਜਿਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮਹੱਤਵ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਭਗਵਾਨ ਏਥੇ ਵਿਗਿਆਨ-ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ‘ਧਰਮ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਮਹਾਤਮਾ ਹਨ। ਪਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਉਤਪਤੀ ਵਿਨਾਸ਼ਸ਼ੀਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਸ਼ਰਧ੍ਹਾਨਾਹ ਹਨ। ੦ ਅਪ੍ਰਆਪ੍ਯ ਮਾਮ੍ ਨਿਵਰਤਨ੍ਤੇ, ਮ੍ਰਤਯੁ ਸਮ੍ਸ੍ਾਰ ਵਰ੍ਤਮਨਿ = ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਸਤਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। “ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੈ।” ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਭੋਗੀ ਲੋਕ ਮੁੜ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਮ੍ਰਤਯੁਸਮ੍ਸਾਰ ਵਰਤ੍ਮਨਿ = ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਮੌਤ ਦਾ ਸਾਗਰ ਹੈ। ਏਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। (ਵੇਖੋ 16.20) ੦ ਅਪ੍ਰਆਪ੍ਯ ਮਾਮ੍ – (ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਕੇ) ਪਦਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਵੱਲ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਵੇਖੋ 16.20) ਵੇਖੋ ਸ਼ਲੋਕ ਨੰ: 4.09, 5.17, 8.29, 15.04, 15.06 ਆਦਿ। ੦ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਜੜ੍ਹ ਹਨ, ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਚੇਤਨ ਹਾਂ। ਅਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਵਿਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਨਿਤ੍ਯ ਨਿਰੰਤਰ ਹਾਂ। ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ (8.19) ਅਸੀਂ ਏਥੋਂ ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਏਥੋਂ ਦੀਆਂ ਨਾ ਵਸਤਾਂ, ਨਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਨਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਸਾਡੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਹਾਂ। ਭਗਵਾਨ ਸਾਡਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਜੋ ਧਰਤੀ ’ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਪਾਣੀ ਉਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੋਕਸ਼ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ ? ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਦਲ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਇਸ ਅਸਥਾਈ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਚੋਲਾ ਬਦਲਣ ਲਈ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ। ਉਹ ਲੋਕ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਅਭਾਵ ਕਾਰਨ ਅਨਾਥਾਂ ਅਪਾਹਜਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁੱਖ ਝੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਰਧਾ ਉਪਰ ਕੇਵਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੀ ਟੁਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਫ਼ਾ ਸ਼ਰਧਾ ਸੱਚੇ ਭਗਤਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ’ਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਂ ਅਥਵਾ ਵੇਦਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਲੋਕ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸ਼ਰਧਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.04 ਸ਼ਲੋਕ :

मया ततम् इदम् र्सवम्, जगत् अ-वि-अक्त-मूर्तिना। मद्-स्थानि सर्व-भूतानि, न च अहम् तेषु अव-स्थित:॥

ਮਯਾ ਤਤਮ੍ ਇਦਮ੍ ਸਰ੍ਵਮ੍, ਜਗਤ੍ ਅਵਿਅਕ੍ਤ੍ ਮੂਰਤਿਨਾ।

ਮਦ੍ ਸ੍ਥਾਨਿ ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ, ਨ ਚ ਅਹਮ੍ ਤੇ੍ਸ਼ੁ ਅਵ ਸ੍ਥਿਤਹ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮੇਰੇ ਰਾਹੀਂ। ਤਤਮ੍ : ਫਿਲਾਉਣਾ, ਬਿਖਰਣਾ, ਪਸਾਰਣਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ। ਇਦਮ੍ : ਇਹ। ਸਰ੍ਵਮ੍ : ਸਾਰੇ। ਜਗਤ੍ : ਸੰਸਾਰ। ਅਵਿਅਕਤ ਮੂਰਤਿਨਾ : ਅਪ੍ਰਤਖ ਰੂਪ। ਮਦ੍ ਸ੍ਥਾਨਿ : ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ : ਸਾਰੇ ਜੀਵ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਚ : ਅਤੇ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਤੇਸ਼ੁ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ। ਅਵਸ੍ਥਿਤਹ : ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਅਪ੍ਰਤਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸਮੁੱਚਾ ਜਗਤ ਵਿਆਪਤ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਥਿਤ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵਸਦਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਮਯਾ ਤਤ੍ਮ ਇਦਮ੍ ਸਰ੍ਵਮ੍ ਜਗਤ੍ ਅਵ੍ਿਅਕ੍ਤ੍ ਮੂਰਤਿਨਾ = ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਵਿਅਕਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਜੋ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਵ੍ਿਯਕ੍ਤ੍ ਰੂਪ ਹੈ। ਏਥੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਮਯਾਪਦ ਵਿਅਕਤ (ਸਾਕਾਰ) ਸਰੂਪ ਤੇ ਅਵਿਅਕਤ ਮੂਰਤਿ ਪਦ ਤੋਂ ਅਵ੍ਿਯਕ੍ਤ੍ (ਨਿਰਾਕਾਰ) ਸਰੂਪ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸਾਕਾਰ ਤੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਸਾਕਾਰ ਨਿਰਾਕਾਰ ਆਦਿ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭੇਦ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹਨ। ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰੂਪ ਲਈ ‘ਯੇਨ ਸਰ੍ਵਮਿੰਦ ਤਤਮ੍ 2.17 ਕਿਹਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਪੂਜਨ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। (8.22) ਤੇ (18.46) ੦ ਮਦ੍ਸ੍ਥਾਨਿ ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ = ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਪਗ-ਅਪਗ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਰੂਪ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ’ਚੋਂ ਹੀ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਤਪਤੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਲਯ ਰੂਪ ਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਨਾ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਫੁਰਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਤ ਹੈ। ੦ ਨ ਚ ਅਹਮ੍ ਤੇਸ਼ੁ ਅਵ ਸ੍ਥਿਤਹ – ਪਹਿਲਾਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਆਖੀਆਂ 1. ਮਯਾ ਤਤਤਮ੍

ਇਦਮ੍ ਸਰ੍ਵਮ੍ ਜਗਤ ਅਵਿਅਕ੍ਤ ਮੂਰ੍ਤਿਨਾ 2. ਮਦ੍ਸ੍ਥਾਨਿ ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ। ਹੁਣ ਭਗਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੋ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਾਂ, ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਏਥੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਕਾਰਨ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਮੇਰਾ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਸ਼ ਤੇ ਅਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਭੋਰਾ ਕੁ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਹਾਂ। ਸੰਬੰਧ-ਰਹਿਤ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹਾਂ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾਪਨ ਹੈ। 2. ਨ ਚ, ਮਦ੍ ਸਥਾਨਿ ਸਰ੍ਵ ਭੁਤਾਨਿ – 'ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਨਿੱਤ ਨਿਰੰਤਰ ਜਿਉਂ ਤਾ ਤਿਉਂ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਹੈ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਨਾ ਉਤਪਤੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਨਹੀਂ ਵੀ ਹਾਂ। ਨਿਰਵਿਕਾਰਤਾ, ਨਿਤ੍ਯਤਾ, ਵਿਆਪਕਤਾ, ਅਵਿਨਾਸ਼ੀਪਨ ਆਦਿ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। o ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਤਰੰਗ ਵਿੱਚ ਜਲ ਹੈ, ਜਲ ਵਿੱਚ ਤਰੰਗ ਹੈ। ਜਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਰੰਗ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਤਰੰਗ ਜਲ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਰੰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਆਸਰਾ ਜਲ ਹੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸੱਤਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਉਤਪਨ ਤੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸੱਤ੍ਹਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। (7.19) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਿਟਣ 'ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਟਦੇ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। o ਨਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਤੱਤਵ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਨਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਨਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸੱਤਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਵਾਸੁਦੇਵਹ ਸਰਵਮ੍॥ ਇਹੋ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਉੱਪਰ ਹੀ ਮਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵ, ਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਤੱਕ, ਉੱਚੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਸਤਰ 'ਤੇ, ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਬ੍ਰਹਮ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਸ ਸੰਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ (ਪ੍ਰਭੂ) ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਅਸੀਮ ਅਨੰਤ ਅਮਿਤ ਅਪਾਰ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਨਿਮਾਣੇ ਸੀਮਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਭਗਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਸਾਧਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ। ਮੈਂ (ਪ੍ਰਭੂ) ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ (ਹੈ) ਹਾਂ, ਹਰ ਵਸਤੁ (ਜੀਵ) ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਕੱਲਾ ਹਾਂ।"

✪ ✪ ✪

9.05 ਸ਼ਲੋਕ :

न च मद्-स्थानि भूतानि, पश्य मे योगम् ऐश्वरम्। भू-त-भृत् न च भू-त-स्थ:, मम आत्मा भूत-भावन:॥

ਨ ਚ ਮਦ੍-ਸ੍ਥਾਨਿ ਭੂਤਾਨਿ, ਪਸ਼੍ਯ ਮੇ ਯੋਗਮ੍ ਏਸ਼ਵਰਮ੍।

ਭੂਤ ਭ੍ਰਤ੍ ਨ ਚ ਭੂਤ ਸ੍ਥਹ, ਮਮ ਆਤ੍ਮਾ ਭੂਤ ਭਾਵਨਹ॥

o ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਨ : ਨਹੀਂ। ਚ : ਅਤੇ। ਮਦ-ਸ੍ਥਾਨਿ : ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ, ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭੂਤਾਨਿ : ਜੀਵ। ਪਸ਼੍ਯ : ਠੀਕ ਵੇਖੋ। ਮੇ : ਮੇਰਾ ਮੈਨੂੰ। ਯੋਗਮ੍ : ਯੋਗਾ। ਏਸ਼੍ਵ੍ਰਮ੍ : ਦੈਵੀ। ਭੂਤ ਭ੍ਰਤ੍ : ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਚ : ਅਤੇ। ਭੂਤ ਸ੍ਥਹ : ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਮ : ਮੇਰਾ। ਆਤਮਾ : ਸਵੈ। ਭੂਤ ਭਾਵਨਹ : ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ, ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ, ਜੀਵ ਉਪਜਾਉਣੇ।

o ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- (ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੇ) ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਤੂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਈਸ਼ਵਰ ਯੋਗ (ਅਰਥਾਤ ਘਟਨਾ) ਨੂੰ ਦੇਖ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੂਪ (ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ) ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਥਾ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਰਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- o ਪਸ਼੍ਯ ਮੇ ਯੋਗਮ੍ ਏਸ਼੍ਵ੍ਰਮ੍ – ਯੋਗ ਸਮੱਰਥ – ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੰਯਮਨ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਅਰਜਨ, ਆਪਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਯੋਗ ਨੂੰ ਦੇਖ। o ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰਲੇਪ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਇਸ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਯੋਗ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮਰੱਥਾ) ਨੂੰ ਦੇਖ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇੱਕ ਹਾਂ। ਕੇਵਲ ਮੈਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। o ਪਸ਼੍ਯ = ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹਨ, ਜਾਣਨਾ ਤੇ ਦੇਖਣਾ। ਜਾਣਨਾ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਯੋਗ (ਪ੍ਰਭਾਵ) ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਗੱਲ ਏਥੇ ਆਈ ਹੈ। (ਵੇਖੋ 11.08 ਸ਼ਲੋਕ) o ਭੂਤ ਭ੍ਰਤ੍ ਨ ਚ ਭੂਤ ਸ੍ਥਹ = ਮਮ ਆਤ੍ਮਾ ਭੂਤ ਭਾਵ ਨਹ = ਮੇਰਾ ਜੋ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। (15.17 ਸ਼ਲੋਕ ਵੀ ਦੇਖੋ)। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਅਹੰਤਾ, ਨਾ ਮਮਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਆਸ਼ਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪਾਲਣ

ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਸਭ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਨਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰੇ, ਨਾ ਮਮਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸੇ, ਨਿਰਲੇਪ ਰਹੇ। ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਅੱਗੇ ਚਮਕੀਲੀ ਵਸਤੂ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋਲ ਦੈਵੀ ਯੋਗ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜਗਤ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੀ ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਕਰੂਪਤਾ ਯਥਾਰਥਤਾ ਵਾਲੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣਾ, ਸਥਾਈ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਏਸ ਜਗਤ-ਪਾਸਾਰੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.06 ਸ਼ਲੋਕ :

यथा आकाश (स्था) स्थि-त:, नित्यम् वायु: सर्वत्र-ग: महान्। तथा सर्वाणि भू-तानि, मद्-स्थानि इति उप-धारय॥

ਯਥਾ ਆਕਾਸ਼ (ਸਥਾ) ਸ੍ਥਿਤਹ ਨਿਤ੍ਯਮ੍, ਵਾਯੁਹ ਸਰ੍ਵਤ੍ਰਗਹ ਮਹਾਨ੍।

ਤਥਾ ਸਰ੍ਵਣਿ ਭੂਤਾਨਿ, ਮਦ੍ ਸ੍ਥਾਨਿ ਇਤਿ ਓਪ ਧਾਰਯ॥

o ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਯਥਾ : ਜਿਵੇਂ। ਆਕਾਸ਼ (ਸ੍ਥਾ) ਸ੍ਥਿਤਹ = ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਤ੍ਯਮ੍ ਵਾਯੂਹ : ਹਮੇਸ਼ਾ, ਹਵਾ। ਸਰ੍ਵਤ੍ਰਗਹ : ਹਰ ਥਾਂ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ੍ : ਮਹਾਨ। ਤਥਾ : ਇੰਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਭੂਤਾਨਿ : ਜੀਵ। ਮਦ੍ ਸ੍ਥਾਨਿ : ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਤਿ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਉਪ ਧਾਰਯ : ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

o ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਜਿਵੇਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਹਵਾ ਸਦਾ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- o ਯਥਾ ਆਕਾਸ਼ (ਸ੍ਥਾ) ਸ੍ਥਿਤਹ ਨਿਤ੍ਯਮ੍ ਵਾਯੁਹ ਸਰ੍ਵਤ੍ ਗਹ ਮਹਾਨ੍ = ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਥਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਵਾਯੂ (ਹਵਾ) ਨਿਤ੍ਯ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਸਾਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਤੇਜ਼ ਚਲਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਹਵਾ ਕਿਧਰੇ ਚੱਲਦੀ, ਕਿਧਰੇ ਰੁਕੀ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਚੌਦਾਂ ਭਵਨਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਚੌਥੇ ਸ਼ਲੋਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੇਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਤੱਕ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮਤ੍ ਸਥਾਨਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਰੀਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲੈਣ, ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। o ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ 2.24 ਸ਼ਲੋਕ o ਇਤਿ-ਓਪਧਾਰ੍ਯ - ਇਹ ਗੱਲ ਤੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲੈ, ਮੰਨ ਲੈ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ (ਸਰਗ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਲਯ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਬਿਮੁਖਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੱਤਵ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। o ਭੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਨਿਤ੍ਯ ਸੁੱਖ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਿਟ ਜਾਵੇ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਆਕਾਸ਼ ਮੂਲ ਤੱਤ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਤੱਤ, ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤੱਤ ਦੂਜੇ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਜਗਤ , ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ - ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਨਵੀਂ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ, ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਖਲਾਅ - ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਾਸਾਰ ਖਲਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖਲਾਅ - ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਵਸਤੂ ਅਣੂ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਸਤੂ - ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ ਹਰਕਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਆਸਮਾਨ (ਹਵਾ ਵਾਯੂ) ਮਹਾਨ ਹੈ - ਪਰ ਇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਖਲਾਅ ਅੰਦਰ ਹੀ। ਖਲਾਅ - ਆਸਮਾਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜਗਤ, ਜੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਪੱਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਨਾਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਹਰ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ ਤੇ ਖਲਾਅ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭੈਅ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਵਾ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਸਿਤਾਰੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਵੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.07 ਸ਼ਲੋਕ :

सर्व-भूतानि कौन्तेय, प्र-कृ-तिम् या-अन्ति मामिकाम्। कल्प-क्षये पुन: तानि, कल्प-आदौ वि-सृजामि अहम्॥

ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ ਕੌਂਤੇਯ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਤਿਮ੍ ਯਾ ਅਨਿੰਤ ਮਾਮਿਕਾਮ੍।

ਕਲ੍ਪ ਕ੍ਸ਼੍ਯੇ ਪੁਨਹ ਤਾਨਿ, ਕਲ੍ਪ ਆਦੌ ਵਿ ਸ੍ਰਜਾਮਿ ਅਹਮ੍॥

o ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ : ਸਾਰੇ ਜੀਵ। ਕੌਂਤੇਯ : ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਪੁੱਤਰ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਤਿਮ੍ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਯਾਅਨਿੰਤ : ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਮਿਕਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਕਲ੍ਪ ਕ੍ਸ਼੍ਯੇ : ਕਲਪਾ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ। ਪੁੰਨਹ : ਦੁਵਾਰਾ। ਤਾਨਿ : ਉਨ੍ਹਾਂ। ਕਲ੍ਪ ਆਦੌ : ਕਲਪਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ। ਵਿਸ੍ਰਜਾਮਿ : ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ।

o ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਕੌਂਤਯੇ! ਕਲਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੀ (ਅਪਰਾ) ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਲਪ

ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਉਤਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਸਰ੍ਵ ਭੂਤਾਨਿ ਕੌਂਤੇਯ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਮ੍ ਯਾ ਅੰਤਿ ਮਾਮਿਕਾਮ੍ = ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਪ੍ਰਲਯ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਜਨ੍ਯ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕਲਪ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖੀ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਚਤੁਰਯੁਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੀ ਇੱਕ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੦ ਕਲ੍ਪ੍ ਕ੍ਸ਼ਯੇ : ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਜਦ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਮਹਾ ਪਰਲਯੇ ਨੂੰ ਏਥੇ ਕਲ੍ਪ ਕ੍ਸ਼ਯੇ ਪਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਸਰਵਭੂਤਾਨਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ੍ ਯਾਨਿ੍ਤ – ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੦ ਤਾਨਿ ਕਲ੍ਪ ਆਦੋ ਵਿਸ੍ ਜਾਮਿ ਅਹ੍ਮ = ਮਹਾਂ ਸਰਗ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ੦ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਲਯ ਦੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਲਯ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀ, ਪਰਲਯੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾ ਸਰਗ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਰਚਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪਰਵੱਸ ਹੋਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਜ (ਸੰਸਾਰ ਸਰੀਰ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਤੱਤਪਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਉਥਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਮਨਾ ਮਮਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਕਲਪਾ ਕੀ ਹੈ ? ਬ੍ਰਹਮਾ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਲਪਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਯੁਗਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਸ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ? ਜੋ ਕੁੱਝ ਸਾਰਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿੱਚ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਸਰਨਾਸ਼ ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ ?) ਤੇ ਇਹ ਅਵੱਸਥਾ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜਗਤ-ਪਾਸਾਰਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸਿਰਜਨਾ, ਪਾਲਣਾ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ – ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਦੀਵੀ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਇੱਕ ਸੌ ਸਾਲ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਦਿਨ, ਅਸਾਡੇ 4,300,000,000 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸਾਲ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 30 ਦਿਨਾਂ ਤੇ 12 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.08 ਸ਼ਲੋਕ :

ਪ੍ਰ-ਕ੍-ਤਿਮ੍ ਸ੍ਵਾਮ੍ ਅਵਸ਼੍ਟਭ੍ਯ, ਵਿ-ਸ੍ਰਜਾਮਿ ਪੁਨ: ਪੁਨ:। ਭੂਤ-ਗ੍ਰਾਸਮ੍ ਇਸਮ੍ ਕ੍ਰਤ੍ਸ੍ਨਮ੍, ਅ-ਵਸ਼ਮ੍ ਪ੍ਰ-ਕ੍ਰਤੇ: ਵਸ਼ਾਤ੍॥

ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ੍ ਸ੍ਵਾਮ੍ ਅਵ੍ਸ਼੍ਟ੍ਭਯ ਵਿਸ੍ਰਜਾਮਿ ਪੁਨਹ ਪੁਨਹ।
ਭੂਤ ਗ੍ਰਾਮਮ੍ ਇਮਮ੍ ਕ੍ਰਤ੍ਸ੍ਨਮ੍ ਅਵਸ਼ਮ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਤੇਹ ਵਸ਼ਾਤੁ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ੍ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਸ੍ਵਾਮ੍ : ਮੇਰਾ ਆਪਦਾ। ਅਵ੍ਸ਼੍ਟ੍ਭਯ : ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ, ਅੰਦਰ ਸਮਾ ਜਾਣਾ। ਵਿਸ੍ਰਜਾਮਿ : ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ, ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪੁਨਹ : ਦੁਵਾਰਾ। ਪੁਨਹ : ਦੁਵਾਰਾ। ਭੂਤਗ੍ਰਾਮਮ੍ : ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਭਾਂਤੀ ਰੂਪ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਇਮਮ੍ : ਇਹ। ਕ੍ਰਤਸਨਮ੍ : ਸਾਰੇ। ਅਵਸ਼ਮ੍ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਤੇਹ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਦਾ। ਵਸ਼ਾਤੁ : ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕ ਕਾਰਥ :- ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਸ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਰਤੰਤਰ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਮੁਦਾਇ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਵਸੀਭੂਤ ਕਰਕੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਤਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਭੂਤ ਗ੍ਰਾਮਮ੍ ਇਮਮ੍ ਕ੍ਰਤ੍ਸ੍ਨਮ੍ – ਅਵਸ਼ਮ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਤੇਹ ਵਸ਼ਾਤ੍ = ਏਥੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਪਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਮਹਾ ਪਰਲਯ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੀ ਵਯਸ਼ਿਟ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ (ਕਾਰਣ ਸ਼ਰੀਰ) ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਵਾਲੀ ਵਯਸ਼ਿਟ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਂਸਰਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੇ ਕਰਮਫਲ ਦੇਣ ਲਈ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਪਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਏਥੇ ਬਹੁ ਸਯਾਂ ਪ੍ਰਜਾਯੇਯ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਵੇਖੋ 6.02, 6.03 ਸ਼ਲੋਕ। ਜਿਵੇਂ ਦਹੀਂ ਰਿੜਕਣ ਨਾਲ ਮੱਖਣ ਤੇ ਲੱਸੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੱਖਣ ਉੱਪਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੱਸੀ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਮੱਖਣ ਸਾਤਵਿਕ ਹੈ, ਲੱਸੀ ਤਾਮਸ ਹੈ। ਰਿੜਕਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਰਾਜਸ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਤੋ ਰਜੋ ਤਮੋ ਗੁੰਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਧਰੇ ਸਤੋ ਕਿਧਰੇ ਰਜੋ ਕਿਧਰੇ ਤਮੋ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। (ਵੇਖੋ 14.03) ੦ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸ੍ਵਾਮ੍ ਅਵਸ਼੍ਟ੍ਭ੍ਯ – ਵਿਸਰ੍ਜਾਮਿ ਪੁਨਹ ਪੁਨਹ = ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਜਿਹੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਹਾਂ-ਸਰਗ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੱਸ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ 'ਵਿ' ਉਪਸਰਗ ਪੂਰਵਕ ਸਰ੍ਜਾਮਿ ਕਿਰਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਚੱਕਰ ਹੈ, ਜਨਮ ਲੈਣਾ, ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਤੇ ਅੰਤ ਬੁਢਾਪਾ ਅਵੱਸਥਾ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਦੇ ਆਪ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਵੇਰੇ ਖਿੜਦੀ ਹੈ ਮਹਿਕਦੀ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਜੋਬਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਥਣੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਹਲ ਚਲਾ ਕੇ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਬਕ ਮਾਰ ਕੇ, ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਭਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੁੱਢ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਲਪ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ

ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਵੱਸਥਾ ਵੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਪੁਰਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਫਿਰ ਅਸਹਾਇਕ ਬਣਕੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।

✪ ✪ ✪

9.09 ਸ਼ਲੋਕ :

न च माम् तानि कर्माणि, नि-बध्-नन्ति धनम्-जय। उद्-आसीनवत् आसीनम्, अ-सक्तम् तेषु कर्मसु॥

ਨ ਚ ਮਾਮੁ ਤਾਨਿ ਕਰ੍ਮਾਣਿ, ਨਿਬਧ੍ਨੰਤਿ ਧਨਮ੍ ਜਯ।

ਓਦ੍ ਆਸੀਨਵਤ੍ ਆਸੀਨਮ੍ ਅ ਸਕ੍ਤਮ੍ ਤੇਸ਼ੁ ਕਰ੍ਮਸ਼ੁ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਨ : ਨਹੀਂ। ਚ : ਅਤੇ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਤਾਨਿ : ਇਹ। ਕਰ੍ਮਣਿ : ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਨਿਬ੍ਧਨੰਤਿ : ਬੰਨਣਾ, ਬੰਦਸ਼ਾ ਲਾਉਣੀ, ਪੱਕਾ ਕਰਨਾ। ਧਨਮ੍ ਜਯ : ਹੇ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਧਨੰਨਜਯਾ। ਓਦ੍ ਆਸੀਨਵਤ੍ : ਨਿਰਪੱਖ। ਆਸੀਨਮ੍ : ਸਥਿਤ ਬੈਠਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ। ਆਸਕ੍ਤ੍ਮ੍ : ਜੋ ਜੁੜਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬਿਨਾ ਆਕਰਸ਼ਨ ਤੋਂ। ਤੇਸ਼੍ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ। ਕਰ੍ਮਸ਼ੁ : ਕਾਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਧੰਨਨਜਯ! ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਬੰਧਸ਼ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ਧਨੰਜਯ – ਅਰਜਨ ਵਿੱਚ ਹੌਂਸਲਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਨ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਲਈ ਰਾਜਸੂਯ ਯਗ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਧਨ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਯਗ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪੀ ਧਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ। ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ। ੦ ਨ ਚ ਮਾਮ੍ ਤਾਨਿ ਕਰ੍ਮਣਿ – ਨਿਬਧ੍ ਤਨ੍ਤਿ ਧਨਮ੍ਜਯ – ੦ ਤਾਨਿ :- ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ, ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਰਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾ ਰੂਪੀ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਏਥੇ ਤਾਨਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਭਗਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਜੋੜੋ। ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਕਰਮਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨਿਤ੍ਯ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਧਨ ਹਨ। ੦ ਉਦ੍ਆਸੀਨਵਤ੍ ਆਸੀਨ੍ਮ, ਅਸਤ੍ਕ੍ਮ੍ ਤੇਸ਼ੁ ਕਰ੍ਮਸ੍ – ਮਹਾ ਸਰਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪਰਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਿਧ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੋਂ, ਰਚਨਾ ਰੂਪ ਜੋ ਕਰਮ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਮੋਹ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਦਾਸੀਨ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੈਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਬੇਚੈਨ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ੦ ਉਦਾਸੀਨਵਤ੍ ਪਦ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵਤ੍ (ਵਤਿ) ਪਦ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਸੀਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਉਦਾਸੀਨ ਵਾਂਗ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਸਤੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਅੰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਸੱਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਹੈ – ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸੱਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਉਦਾਸੀਨ ਵਾਂਗ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਜੇ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨ ਸੰਭਾਲਣ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੇ ਫੇਰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਮਨੁੱਖੀ ਤੱਤ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਇਸਤਰੀ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਕਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਈਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਕਾਰਜ ਕਰਨ, ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ, ਮੋਹ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਅਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਉਸ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜਦੋਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਪਰ ਪੂਰਣ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ – ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਏਸੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।'

✪ ✪ ✪

9.10 ਸ਼ਲੋਕ :

मया अध्यक्षेण प्र-कृतिः, सू-यते स-चर-अचरम्। हेतुना अनेन कौन्तेय, जगत् वि-परि-वर्तते॥

ਮਯਾ ਅਧ੍ਯ ਕ੍ਸ਼ੇਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਹ, ਸੂਯਤੇ ਸਚਰ ਅਚਰਮ੍।

ਹੇਤੂਨਾ ਅਨੇਨ ਕੌਂਤਯੇ, ਜਗਤ੍ ਵਿਪਰਿ ਵਰ੍ਤਤੇ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮਯਾ : ਮੇਰੇ ਰਾਹੀਂ। ਅਧ੍ਯਕ੍ਸ਼ੇਣ : ਨਿਰੀਖਕ ਵਜੋਂ, ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਹ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਸੂਯਤੇ : ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। ਸਚ ਅਚਰਮ੍ : ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ। ਹੇਤੂਨਾ : ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ। ਅਨੇਨ : ਇਸ ਤੋਂ। ਕੌਂਤਯ : ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਪੁੱਤਰ। ਜਗਤ੍ : ਸੰਸਾਰ। ਵਿਪਰਿ ਵਰ੍ਤਤੇ : ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਚੱਕਰ ਲਾਉਣੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਮੁਖੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਤਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਮੁੱਚੇ ਜਗਤ (ਚਰ ਅਚਰ) ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਪੁੱਤਰ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਮਯਾ ਅਧ੍ਯਕਸ਼ੇਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਹ ਸੂਯਤੇ ਸਚਰ ਅਚਰਮ੍ = ਮੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਚਰ ਅਚਰ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਆਦਿ ਭੌਤਿਕ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਰਚਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਜੰਮਨਾ, ਹੀਟਰ ਦਾ ਜਲਨਾ, ਰੇਲ ਦਾ ਜਾਣਾ ਆਉਣਾ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਦਾ ਕੰਮ। ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨਵੇਂ ਯੰਤਰ। ਬਿਜਲੀ ਕਰਨ ਕੰਪਿਊਟਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਸਿਰਜਨ ਪਾਲਣ, ਤੇ ਸੰਹਾਰ ਸਵੱਰਗ ਨਰਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਿੰਨ-2 ਯੰਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੦ ਭਗਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਪਰਧਾਨਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਵਿਧੀ-ਪੂਰਵਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਹੇਤੁਨਾ ਅਨੇਨ ਕੌਂਤੇਯ - ਜਗਤ੍ ਵਿਪਰਿ ਵਰ੍ਤਤੇ = ਇਹ ਵਿਵਿਧ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੀ ਹੈ ? ਜਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾਪਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਦ ਤੱਕ ਵਿਵਿਧ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਲੋਕ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਥਾਈ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਵੇਖੋ 9.03) ੦ ਜਗਤ ਮਾਤਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਲਯ ਦੀ ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਕਿਰਿਆਹੀਣ ਪ੍ਰੇਰਿਕ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਰੁਣਧਾਤੀ ਨਿਆਇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਘੱਟ - ਜਾਣਨ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੱਤਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਲੇ ਕਲਪਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ, ਫੇਰ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।' ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਖਿਡੌਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਉੱਪਰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ, ਅਧਿਅਕਸ਼ਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। "ਮੈਂ ਹੀ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਹਾਂ" ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਜਕ ਤੇ ਪਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.11 ਸ਼ਲੋਕ :

अव-जानन्ति माम् मूढा:, मानुषीम् तनुम् तनुम्-आ-श्रि-तम्। परम् भावम् अ-जानन्त:, मम भूत-महा-ईश्वरम्॥

ਅਵ ਜਾਨਿੰਤ ਮਾਮ੍ ਮੂੜ੍ਹ, ਮਾਨੁਸ਼ੀਮ੍ ਤਨਮ੍ ਆਸ਼ਿ੍ਤਮ੍।

ਪਰਮ੍ ਭਾਵਮ੍ ਅਜਾਨੰਤਹ, ਮਮ ਭੂਤ ਮਹਾ ਇਸ਼ਵਰਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਵਜਾਨਿੰਤ : ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਸਮਝਣਾ, ਵਿਅੰਗ ਕਰਨਾ, ਅਨਾਦਰ ਕਰਨਾ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਮੂੜ੍ਹ : ਪਾਗਲ ਵਿਅਕਤੀ। ਮਾਨੁਸ਼ੀਮ੍ : ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਤਨਮ੍ : ਰੂਪ। ਆਸ਼ਿ੍ਤਮ੍ : ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ। ਪਰਮ੍ : ਉਚੇਰਾ। ਭਾਵਮ੍ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਅਵੱਸਥਾ, ਸੁਭਾਅ। ਅਜਾਨੰਤਹ : ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ। ਮਮ : ਮੇਰਾ। ਭੂਤਮਹਾ ਇਸ਼ਵਰਮ੍ : ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਜੋ ਪਾਗਲ ਹਨ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਅਨਾਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਵਜਾਨਨਿ੍ਤ ਮਾਮ੍ ਮੂੜ੍ਹ, ਮਾਨੁਸ਼ੀਮ੍ ਤਨੁਮ੍ ਆਸ਼ਿ੍ਤਮ੍ = ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਮੰਨਣਾ ਕੀ ਹੈ ? ਜਿਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਪਰਿਵਾਰ ਧਨ ਜਾਇਦਾਦ ਪਦ ਅਧਿਕਾਰ ਆਦਿ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ (ਜਨਮ ਤੋਂ) ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸਨ, (ਮੌਤ ਤੋਂ) ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਕੇਵਲ (ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ) ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (2.28) ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਨ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ੦ ਭਗਵਾਨ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (10.33 ਤੇ 10.35 ਸ਼ਲੋਕ)। ਉਹ ਸਰੀਰ ਤੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (4.06)। ਬੁੱਧੀਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ (7.24 ਤੇ 7.25) ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਨਾ ਆ ਕੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈਂਦੇ ਹਨ (7.20) ੦ ਅਵਜਨਿਨ੍ਤ ਮਾਮ੍ ਮੂੜ੍ਹ - ਜਿਸ ਦੀ ਅਧਿਅਕਸ਼ਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਉਤਪਨ ਤੇ ਲੀਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੇਰੀ ਸਤ੍ ਤੱਤਵ ਦੀ ਮੂੜ ਲੋਕ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕ ਉਤਪਤੀ ਵਿਨਾਸ਼-ਸ਼ੀਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤ੍ ਮੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਖ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਅਗਿਆਨਤਾ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਰਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀ ਹੀਣ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਨਾ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ, ਕਰਮ-ਰਹਿਤ ਹੈ, ਏਸੇ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਮਾਨਵੀ-ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ। ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੋਰ ਚਾਰ ਤੱਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਜਦ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਚਾਰੇ ਤੱਤ ਸਮਿਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਆਕਾਸ਼ ਅਵੰਡ ਹੋ ਕੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਫੈਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਅਸੀਮ ਅਨੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਚਿੱਤ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਇਨਾਤ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਅਵਤਾਰ ਬਣ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਸੰਕਲਪ ਸਿਖਾਏ ਜਾਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਅਤਿ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.12 ਸ਼ਲੋਕ :

मोघ-आशा: मोघ-कर्माण:, मोघ-ज्ञाना: वि-चेतस:। राक्षसीम् आसुरीम् च एव, प्र-कृतिम् मोहिनीम् श्रि-ता:॥

ਮੋਘ ਆਸ਼ਾਹ ਮੋਘ ਕਰ੍ਮਾਣਹ, ਮੋਘ ਗ੍ਯਾਨਾਹ ਵਿ-ਚੇਤਸਹ।

ਰਾਕ੍ਸ਼ਸੀਮ੍ ਆਸੁਰੀਮ੍ ਚ ਏਵ, ਪ੍ਰਕਿਤਿਮ੍ ਮੋਹਿਨੀਮ੍ ਸ਼ਿ੍ਤਾਹ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮੋਘਾ ਆਸ਼ਾਹ : ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਉਮੀਦ। ਮੋਘ ਕਰਮਾਣਹ : ਫਲਦਾਇਕ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਝਿਆ

ਹੋਇਆ। ਮੋਘ ਗਯ੍ਹਾਨਹ : ਲਾਭਕਾਰੀ ਗਿਆਨ। ਵਿਚੇਤਸਹ : ਛਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਸਮਝ ਹੀਣ। ਰਾਕ੍ਸ਼ਸੀਮ੍ : ਦਾਨਵੀ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ। ਆਸੁਰੀਮ੍ : ਜੋ ਦੈਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਾਸਤਿਕ, ਕਾਫ਼ਿਰ। ਚ : ਅਤੇ। ਏਵ : ਸੱਚਮੁੱਚ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ੍ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਮੋਹਿਨੀਮ੍ : ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ਸ਼੍ਰਿਤਾਹ : ਜੋ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਉਹ ਬੇਅਰਥ ਆਸ਼ਾ ਵਾਲੇ, ਬੇਅਰਥ ਕਰਮ ਵਾਲੇ, ਅਤੇ ਬੇਅਰਥ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ਮੂੜ ਲੋਕ, ਮੋਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਕਸ਼ੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਰਾਕਸ਼ੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਮੋਘ ਆਸ਼ਾਹ, ਮੋਘ ਕਰ੍-ਮਾਣਹ = ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭੋਗ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਸਵੱਰਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਇਸ ਲਈ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾ ਕਿ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ (7.23) ੦ ਮੋਘ ਕਰ੍ਮਾਣਹ - ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁੱਭ ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ ਬੇਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਨਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਦਾ ਵੀ ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੁੱਧੀ ਬਰਬਾਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਰਮ ਨਿਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ (17.27) ੦ ਮੋਘ ਗਯ੍ਹਾਨਹ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਬੇਅਰਥ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਗਏ ਹਨ, ਤੇ ਲਿਪੀਆਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਗਏ ਹਨ, ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਸਾਰਾ ਗਿਆਨ ਨਿਫਲ ਹੈ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਗ਼ਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਤਨ ਵੱਲ ਜਾਣਗੇ। ੦ ਵਿਚੇਤਸਹ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰ-ਅਸਾਰ ਨਿਤ੍ਯ ਅਨਿਤ੍ਯ ਲਾਭ ਹਾਨੀ ਕਰਤੱਵ ਅਕਰਤੱਵ, ਮੁਕਤੀ ਬੰਧਨ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ। ੦ ਕਾਕ੍ਸ਼ ਸੀਮ੍ ਆਸੁਰੀਮ੍ 'ਚ ਏਵ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਮੋਹਿਨੀਮ੍ ਸ਼੍ਰਿਤਾਹ - ਅਜਿਹੇ ਜਿਹੜੇ ਅਵਿਵੇਕੀ ਹਨ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹਨ, ਆਸੁਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੋਹਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਦਾ ਸਵਾਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਆਸੁਰੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਮੋਹਨੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਪਣਾ ਸਵਾਰਥ ਨਾ ਪਰਮਾਰਥ ਨਾ ਵੈਰ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉੱਡਦੇ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦੇਣੀ। ੦ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਲਾਠੀ ਮਾਰਨੀ। ਜਿੱਥੇ ਕ੍ਰੋਧ ਹੈ, ਉਥੇ ਮੋਹਿਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਮੋਹ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮ-ਮੋਹ ਲੋਭ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਕਾਰਨ ਵੀ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਮੋਹਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਤੇ ਭਰਮ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਧਨਾ ਤਪੱਸਿਆ ਯੋਗ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇੰਦ੍ਰਿਆਵੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇੱਕੋ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਅਸਲ ਅਤੇ ਬੇਅਸਲ, ਸਥਾਈ ਤੇ ਅਸਥਾਈ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਰਖਿਅਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਜੋਗੁਣ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਸੁਰ ਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਮੋ ਗੁਣ ਵਧੇਰੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਸੀਮ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਅਨੰਤ ਹਸਤੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਾਧਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.13 ਸ਼ਲੋਕ :

महा-आत्मान: तु माम् पार्थ, दैवीम् प्र-कृतिम् आ-श्रि-ता:।

भज्-अन्ति अन्-अन्य मनस:, ज्ञा-त्वा भूत-आदिम् अ-वि-अयम्॥

ਮਹਾ ਆਤ੍ਮਾਨਹ ਤੂ ਮਾਮ੍ ਪਾਰ੍ਥ, ਦੈਵੀਮ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ੍ ਆਸ਼੍ਰਿਤਾਹ।

ਮਜ੍ ਅੰਨਿਤ ਅਨ੍ਅਨ੍ਯ ਮਨਸਹ, ਗਯ੍ਹਾਤ੍ਵਾ ਭੂਤ ਆਦੇਮ੍ ਅਵਿਅਯਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮਹਾ ਆਤ੍ਮਾਨਹ : ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ। ਤੂ : ਪਰ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰੇ। ਪਾਰ੍ਥ : ਹੇ ਪਾਰਥ। ਦੈਵੀਮ੍ : ਦੈਵੀ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਮ : ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ। ਆਸ਼੍ਰਿਤਾਹ : ਸ਼ਰਨ ਲੈਣੀ। ਮਜ੍ਅੰਨਿਤ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਅਨ੍ਅਨ੍ਯ ਮਨਸਹ : ਮਨ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਗਯ੍ਹਾਤ੍ਵਾ : ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ। ਭੂਤ ਆਦਿਮ੍ : ਜੀਵ ਸਰੋਤ। ਅਵਿਅਯਮ੍ : ਜੋ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਪਾਰਥ! ਪਰੰਤੂ ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾਗਣ, ਮੈਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਦਿਕਰਨ ਅਥਵਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਜਾਣਕੇ, ਸਥਿਰ ਸ਼ਰਧਾਮਈ ਮਨ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਮਹਾ ਆਤ੍ਮਾਨਹ ਤੁ ਮਾਮ੍ ਪਾਰ੍ਥ, ਦੈਵੀਮ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਮ੍ ਆਸ਼੍ਰਿਤਾਹ = ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਆਸੁਰੀ ਰਾਖਸ਼ੀ ਤੇ ਮੋਹਨੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਆਸਰੇ ਵਾਲੇ ਮੂੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਤੁ ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ। ੦ ਦੈਵੀਮ੍ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਮ੍ - ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਵਿੱਚ "ਦੇਵ" ਨਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਤ੍ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿੰਨੇ ਗੁਣ ਤੇ ਆਚਰਣ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਤ੍ ਸ਼ਬਦ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਦਗੁਣ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਭਗਵਤ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਗੁਣ ਹਨ (16.01, 16.02, 16.03) ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਗੁਣ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਉੱਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਏ ਜਾਂ ਨਾ ਲਵੇ - ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਖੋਜ ਤੇ ਉਤਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਖੋਜ ਤਾਂ ਨਿਤ੍ਯ ਤੱਤਵ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੈ। ਪਰ ਉਤਪਤੀ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ। ੦ ਖੋਜ = ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ

ਗੁਂਣ, ਸਦਗੁਣ ਸਦਾਚਾਰੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਤੇ ਭਗਵਤ ਸਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਧਾਰਣ ਕਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ-ਖੋਜ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਭਿਮਾਨ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਜ ਹੈ। ਜੋ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ੦ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਤਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਰਾਹੀਂ ਉਪਾਰਜਿਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ 'ਮੈਂ ਸਤ੍ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਸਤ੍ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ।" ਇੰਜ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਅਧੂਰੇਪਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਭਿਮਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਅਧੂਰੇਪਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਭਿਮਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ (ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ) ਪੂਰਣ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ' ਮੈਂ ਸਤਿਵਾਦੀ ਹਾਂ - ਇਸ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਤ੍ਯ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਂਸ਼ਿਕ ਅਸਤ੍ਯ ਭਾਸ਼ਣ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਆਭਾਸ਼ਣ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਤ੍ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ੦ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਦੈਵੀ ਸੰਪਤੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਉਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਭਿਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਨਮਰਤਾ, ਨਿਰਮਾਨਤਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਭਜ੍ਅਨ੍ਤਿ ਅਨ੍ ਅਨ੍ਯ ਮਨਸ਼ਹ - ਗ੍ਯਾਤਵਾ ਭੂਤ ਆਦਿਮ੍ ਅਵਿਅਯ੍ਮ, ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਦਿ ਹਾਂ ਤੇ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਰਲੇਯ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਰਹਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਅਨਾਦਿ ਹਾਂ, ਅਨੰਤ ਹਾਂ, ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਹਾਰ ਹਾਂ। ੦ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਘੜੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸੋਨੇ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਭੋਰਾ ਵੀ ਕਮੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (9.18) ੦ ਅਨ੍ਯ ਮਨਸਹ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਨ੍ਯ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾਪਨ ਹੈ। ੦ ਮੋਹਿਨੀ = ਸ਼ਬਦ ਰਾਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਸੁਰੀ - ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਮੋਹ = ਮਿਥ੍ਯਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਆਦਿ ਨਾਲ ਆਤਮ-ਬੁੱਧੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮੋਹ ਹੈ। ੦ ਅਵਿਅਯਮ੍ - ਜੋ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਗਿਆਨ ਕਾਰਣ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਤੋਂ, ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਤੋਂ, ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵ੍ਯਯ - ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੦ ਜਿਵੇਂ ਕੋਸ਼ਕਾਰ - ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਕੀੜਾ ਆਪਣੇ ਉਣੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਦਿੱਬ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ - ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮੋਹਿਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਤੋ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਹਨ। ਸਵੈ ਕਾਬੂ, ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਦਗੁਣ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ - ਕੇਵਲ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਕਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਸੰਸਾਰਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਵੀ ਮੋਹ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਵੈ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਦੇਵ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.14 ਸ਼ਲੋਕ :

सततम् कीर्त्-अयन्त: माम्, यत्-अन्त: च दृढ-व्रता:। नमस्यन्त: च माम् भज्-त्या, नित्य-युक्ता: उप-आसते॥

ਸਤਤਮ੍ ਕੀਰਤ੍ ਅਯੰਤਹ ਮਾਮ੍, ਯਤ੍ਅੰਤਹ ਚ ਦ੍ਰਡਵ੍ਰਤਾਹ।
ਨਮਸ੍ਯੰਤਹ ਚ ਮਾਮ੍ ਭਜ੍ਤ੍ਯਾ, ਨਿੱਤ੍ਯ ਯੁਕ੍ਤ੍ਾਹ ਉਪਆਸਤੇ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਸਤਤਮ੍ : ਹਮੇਸ਼ਾ। ਕੀਰਤ੍ਅਯੰਤਹ : ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਮ੍ : ਮੈਨੂੰ। ਯਤ੍ਅੰਤਹ : ਯਤਨ ਕਰਨਾ, ਘਾਲਣਾ ਕਰਨੀ। ਚ : ਅਤੇ। ਦ੍ਰਡਵ੍ਰਤਾਹ : ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਪੱਕ। ਨਮਸ਼ਯੰਤਹ : ਸਤਿਕਾਰ ਭੇਟਨਾ, ਡੰਡੋਤ ਕਰਨੀ। ਚ : ਅਤੇ। ਮਾਮ੍ : ਮੈਨੂੰ। ਭਜ੍ਤਯਾ : ਸ਼ਰਧਾ ਭਗਤੀ ਨਾਲ। ਨਿੱਤ੍ਯ ਯੁਕਤਾਹ : ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੱਕਾ। ਉਪਆਸਤੇ : ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਦ੍ਰਿੜ-ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੇਰਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ, ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਪੂਰਵਕ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਨਿਤ੍ਯ ਯੁਕ੍ਤ੍ਾਹ - ਮਾਤ੍ਰ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਤ੍ਯ ਯੁਕਤ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਦਮ ਲੱਗੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਂਸਾਰਿਕ ਭੋਗਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਕਾਰਣ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਗਿਲਾਨੀ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਵੀ ਮਨ ਉਕਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗਿਆ ਧਿਆਨ, ਉਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਚਾਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ, ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਗਵਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ੦ ਦ੍ਰਿੜ-ਵ੍ਰਤਾਹ = ਜਿਹੜੇ ਸਾਂਸਰਿਕ ਭੋਗਾਂ ਤੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਪਰਮਾਰਥ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਦ੍ਰਿੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (2.44) ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰ ਮਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਹਾਂ, ਭਗਵਾਨ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅਸਾਡਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਸੰਸਾਰਿਕ ਭੋਗ ਭੋਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਦੀ। ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ੦ ਯਤ੍ ਅੰਤਹ ਚ = ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਤਾ ਪੂਰਵਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੁਪਏ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਭ ਪੂਰਵਕ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭਗਤ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਅਥਵਾ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਲਗਨ ਪੂਰਵਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਭਕ੍ਤ੍ਯਾ - ਕੀਰਤ੍ ਅਯੰਤ - ਉਹ ਭਗਤ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਕਦੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਯਸ਼ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਨਾਮ ਜਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਨਿਤ੍ਯਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਮਾਮ੍ ਯੰਤਹ - ਉਹ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਦਗੁਣ ਸਦਾਚਾਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ

ਅਨੁਕੂਲ-ਚੇਸ਼ਟਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੦ ਸਤਤਮ੍ ਕੀਰ੍ਤ ਅਯੰਤਹ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਭਗਤ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਪਰਮਾਰਥ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਸ ਦੀ ਵੀ ਰੱਜ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਨ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਯਸ਼ ਗਾਇਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਨ ਉਸੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਡੰਡੋਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਸਮੱਰਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸਾਡਾ ਆਪਾ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸਮੱਰਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਬਣਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਮਹਾਤਮਾ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਜਯੋਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.15 ਸ਼ਲੋਕ :

ज्ञान-यज्ञेन च अपि अन्ये, यजन्त: माम् उप-आसते। एक-त्वेन पृथक्-त्वेन, बहु-धा विश्वत:-मुखम्॥

ਗ੍ਯਾਨ ਯਗ੍ਯੇਨ ਚ ਆਪਿ ਅਨ੍ਯੇ, ਯਜੰਤਹ ਮਾਮ੍ ਉਪਆਸਤੇ।

ਏਕ ਤ੍ਵੇਨ ਪ੍ਰਥਕ੍ ਤਵੇਨ ਬਹੁਧਾ ਵਿਸ਼ਵਤਹ ਮੁੱਖਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਗ੍ਯਾਨ ਯਗੇਨ : ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ। ਚ : ਅਤੇ। ਆਪਿ, ਅਨ੍ਯੇ : ਭੀ, ਦੂਜੇ। ਯੰਜਤਹ : ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਦਿਆਂ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰੇ। ਉਪਆਸਤੇ : ਪੂਜਾ, ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨਾ। ਏਕ ਤ੍ਵੇਨ : ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ। ਪ੍ਰਿਥਕ੍ ਤਵੇਨ : ਜਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ। ਬਹੁਧਾ : ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ। ਵਿਸ਼ਵਤਹ ਮੁਖ਼ਮ੍ : ਸਾਰੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਦੂਜੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਲੋਕ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਯਗ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਮੈਨੂੰ ਵਿਰਾਟ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਕ ਭਾਵ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਗ੍ਯਾਨ ਯਗ੍ਯੇਨ ਚ ਅਪਿ ਅਨ੍ਯ - ਯਜ੍ਨਤਹ ਮਾਮ੍ ਓਪਆਸਤੇ = ਕਈ ਗਿਆਨ ਯੋਗੀ ਸਾਧਕ, ਗਿਆਨ ਯਗ ਤੋਂ ਅਰਥਾਤੇ ਵਿਵੇਕ ਪੂਰਵਕ ਅਸਤ੍ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਰਵਤ੍ਰ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਮੇਰੇ ਨਿਰਗੁਣ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅਭਾਵ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਉਤਪਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਉਹ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਤੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਏਕਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਨਿਤ੍ਯ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਯਜੰਤਹਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਆਦਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਉਸ ਦਾ ਪੂਜਣ ਹੈ। ੦ ਪ੍ਰਥਕ੍ ਤ੍ਵੇਨ ਬਹੁ-ਧਾ ਵਿਸ਼੍ਵਤਹ੍ - ਮੁਖਮ੍ - ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਕਈ ਕਰਮਯੋਗੀ ਸਾਧਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੇਵਕ ਮੰਨ ਕੇ ਤੇ ਮਾਤਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। "ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ? ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਕਿਵੇਂ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ?" ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਆਦਿ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਜਨਾਰਦਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਅਦਵੈਤ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿਧੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਇੱਕ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਦਵੈਤ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿਧੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਤੱਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਜਗਤ ਤੇ ਜੀਵਾਤਮਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਵ ਤੇ ਜਗਤ, ਪ੍ਰਭੂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ਿੱਸ਼ਟ ਅਦਵੈਤਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਅਤੇ ਜੀਵ - ਅਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ, ਏਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਬਹੁ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੀਤੀਆਂ, ਉਪਾਸਨਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਵਿਧੀਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗ ਗਿਆਨ-ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਕਲਪ ਰੂਪ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਕਲਪ ਅੰਤਿਮ ਹੈ, ਨਾਂ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਇਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਰੂਪ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.16 ਸ਼ਲੋਕ :

अहम् क्रतु: अहम् यज्ञ:, स्वधा अहम् अहम् औषधम्। मन्त्र: अहम् अहम् एव आज्यम्, अहम् अग्नि: अहम् हु-तम्॥

ਅਹਮ੍ ਕ੍ਰਤੁਹ ਅਹਮ੍ ਯਗ੍ਯਹ, ਸ੍ਵਧਾ ਅਹਮ੍ ਔਸ਼ਧਮ੍।

ਮੰਤ੍ਰਹ ਅਹਮ੍ ਅਹਮ੍ ਏਵ ਆਜ੍ਯਮ੍, ਅਹਮ੍ ਆਗ੍ਨਿਹ ਅਹਮ੍ ਹੁਤਮ੍।

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਕ੍ਰਤੁਹ : ਕੁਰਬਾਨੀ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਯਗ੍ਯਹ : ਕੁਰਬਾਨੀ, ਯਗ। ਸ੍ਵਧਾ : ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਦੇਣਾ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਔਸ਼ਧਮ੍ : ਬਨੱਸਪਤੀ ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ। ਮੰਤ੍ਰਹ : ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ। ਅਹਮ੍ ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ, ਮੈਂ। ਏਵ : ਭੀ। ਆਜ੍ਯਮ੍ : ਘਿਓ ਜਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਮੱਖਣ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਆਗ੍ਨਿਹ : ਅੱਗ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਹੁਤਮ੍ : ਚੜ੍ਹਾਵਾ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਯਗ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਔਸ਼ਧੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਮੰਤਰ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਘੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਅਗਨੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਹਵਨ ਕਰਮ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਹਮ੍ ਕ੍ਰਤੁਹ ਅਹਮ੍ ਯਗ੍ਯਹ = ਏਥੇ ਅਸ੍ਮਤ੍ ਅਰਥਾਤ ਅਹਮ੍, ਮਮ ਮਯਾ ਮਤ੍ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋਲਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਹਮ੍ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੱਠ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦਾ (ਉਪਾਸਨਾ

ਦਾ) ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਪਰਪੱਕਤਾ ਨਾਲ ਸੰਦੇਹਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਪੂਰਵਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਕਸ਼ਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੰਨ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਸਤ੍ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਜੋ ਵੀ ਸਰੂਪ ਹੈ - ਉਹ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਹੈ। ੦ ਜੋ ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਕ੍ਰਤਹੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕ੍ਰਤਹੁ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜੋ ਪੌਰਾਣਿਕ ਰੀਤ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਕ੍ਰਤਹੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕ੍ਰਤਹੁ - ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜੌ ਪੌਰਾਣਿਕ ਰੀਤ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਹ ਯਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਯਗ ਆਦਿ ਸੁਮਾਰ੍ਤ ਕਰਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ - ਉਹ ਯਗ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੱਰਪਿਤ ਯਗ ਨੂੰ ਸ੍ਵਧਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ੍ਵਧਾ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਗਾਂ ਲਈ ਜੋ ਸਾਮੱਗਰੀ ਹੈ, ਵਣੱਸਪਤੀਆਂ, ਬੂਟੀਆਂ, ਤਿਲ ਛੁਹਾਰਾ ਆਦਿ ਵੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ੦ ਮੰਤ੍ਰ ਅਹਮ੍ ਅਹਮ੍ ਏਵ ਆਜ੍ਯਮ੍, ਅਹਮ੍ ਅਗਨਿਹ ਅਹਮ੍ ਹੁ ਤਮ੍ = ਜਿਸ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਕ੍ਰਤੁ ਯਗ ਤੇ ਸ੍ਵਧਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੰਤਰ ਵੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਯਗ ਆਦਿ ਲਈ ਜੋ ਸਾਮੱਗਰੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗਊਧ੍ਰਿਤ - ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਅੱਗ ਨਾਲ ਹਵਨ ਸੰਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਗ ਵੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਹਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵੀ ਮੈਂ ਹਾਂ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਕ੍ਰਤੁਹ - ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਯਗ, ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਸ੍ਵੱਧਾ, ਉਹ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਹੈ, ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਔਸ਼ਧੀ - ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ, ਪੇੜ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਦਵਾਈ ਹੈ। ਮੰਤਰ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਧਾ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ, ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਅਪਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਜਯੋਤੀਸ ਤੋਮਾ ਹੈ, ਮਹਾ ਯੱਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਹਾਨ ਯਗ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਹੀ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭੇਦ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਿਆਤਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.17 ਸ਼ਲੋਕ :

पिता अहम् अस्य जगतः, माता धाता पितामहः। वेद्यम् पवित्रम् ओम्-कारः, ऋक् साम यजुः एव च॥

ਪਿਤਾ ਅਹਮ੍ ਅਸ੍ਯ ਜਗਤਹ, ਮਾਤਾ ਧਾਤਾ ਪਿਤਾ ਮਹਹ।

ਵੇਦ੍ਯਮ੍ ਪਵਿਤ੍ਰਮ੍ ਓਮ੍ ਕਾਰਹ, ਰਿਕ੍ ਸਾਮ ਯਜੁਹ ਏਵ ਚ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਪਿਤਾ : ਪਿਤਾ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਅਸ੍ਯ : ਇਸ ਦਾ। ਜਗਤਹ : ਸੰਸਾਰ। ਮਾਤਾ : ਮਾਤਾ। ਧਾਤਾ : ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਪਿਤਾਮਹਹ : ਦਾਦਾ। ਵੇਦ੍ਯਮ : ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ। ਪਵਿਤ੍ਰਤਮ੍ : ਅਤਿ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ। ਓਮ੍ ਕਾਰਹ : ਓਂਕਾਰ। ਰਿਕ੍ : ਰਿਕ। ਸਾਮ : ਸਾਮਾ। ਯਜੁਹ : ਯਜੁਰ। ਏਵ : ਭੀ। ਚ : ਅਤੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਹੀ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਕਰਮ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਈਸ਼ਵਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪਿਤਾਮਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਵਸਤੂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਓਂਕਾਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਰਿਗਵੇਦ ਸਾਮਵੇਦ ਯੁਜੁਵੇਦ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਵੇਦਯ੍ਮ੍ ਪਵਿਤ੍ਰਮ੍ ਓਮ੍ਕਾਰਹ ਤ੍ਰਕ੍ ਸਾਮ ਯਜੁਹ ਏਵ ਚ = ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀ ਜੋ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਵੇਦ੍ਯ੍ ਹੈ = ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਅਥਵਾ ਕਾਮਨਾ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਲਈ ਵੈਦਿਕ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੋ ਕੁੱਝ ਕ੍ਰਤੁ ਯਗ, ਆਦਿ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਸਹਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੇਦਯ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਦਯ ਮੇਰਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ੦ ਯਗਦਾਨ ਤੇ ਤਪ - ਇਹ ਤਿੰਨ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। (18.05) ਨਿਸ਼ਾਕਮ ਭਾਵ ਤੋਂ ਖਰਚ ਕੀਤੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਮੇਰਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ੦ ਕ੍ਰਤੁ ਯਗ ਆਦਿ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਚਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਓਮ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਿਚਾਵਾਂ ਫਲਦਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (17.24) ਵੈਦਿਕ ਲਈ ਪ੍ਰਦਵ ਉਚਾਰਣ ਮੁੱਖ ਹੈ। ੦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਤੁਹ ਯਗ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਰਿਗ੍ ਵੇਦ ਸਾਮਵੇਦ ਤੇ ਯੁਜਰ੍ਵੇਦ - ਤਿੰਨ ਵੇਦ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੰਚ ਨਿਯਤਾ ਕਸ਼ਰ ਵਾਲੇ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਰਿਚਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਵਰਾਂ ਸਹਿਤ ਗਣਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੰਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੰਤਰ 'ਸਾਮਵੇਦ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨਿਯਤਾਕਸ਼ਰ ਵਾਲੇ ਮੰਤ੍ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਯਜੁਰਵੇਦ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਵੇਦ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਹਨ। ੦ ਪਿਤਾ ਮਹਹ - ਜਗਤਹ - ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ - ਇਸ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਆਦਿ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਤਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ (7.06) ਵਾਰ ਵਾਰ ਅਵਤਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਹਾਂ (11.43 ਸ਼ਲੋਕ ਵੀ ਦੇਖੋ) ੦ ਧਾਤਾਂ - ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ, ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਹੀ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਸੰਸਾਰ ਮਾਤਰ ਦਾ ਜੋ ਵਿਧਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਧਾਤਾਂ ਹਾਂ। ੦ ਮਾਤਾ = ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਯੂਨੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਹੜੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਯੂਨੀ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ - ਮਾਤਾ - ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ੦ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹਨ। ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਭੀ ਮੇਰੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦਾ ਤੇ ਪਰਜਾ ਦਾ ਪਿਤਾਮਹ ਹਾਂ। ਅਰਜਨ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੇ ਆਦਿ ਕਰਤਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। (11.37 ਸ਼ਲੋਕ ਦੇਖੋ)

ਵਿਆਖਿਆ :- ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਹਾਨ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਉਹ ਪਿਤਾ ਹੈ ਮਾਤਾ ਹੈ, ਦਾਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਮ ਫਲ-ਦਾਤਾ ਵੀ ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਗਿਆਤ ਯੋਗ ਹੈ। ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਹਵਾ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ - ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸ਼ੁੱਧੀ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਰਿਗਵੇਦ ਸਾਮਵੇਦ ਅਤੇ ਯੁਜਰ ਵੇਦ - ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਬਿਨਾਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗਰੰਥ ਹਨ। ਏਥੇ ਅੱਥਰਵ ਵੇਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਹ ਵੇਦ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਹੈ। ਅਥਵਾ ਰੂੜ੍ਹੀ ਬੱਧ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਆਧਾਰ, ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ, ਏਸੇ ਲਈ ਵੇਦ ਪੂਰਣ ਹਨ। ਵੇਦਾਂ (ਇਨ੍ਹਾਂ) ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਵਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜੋ ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਹੀ ਇਸ ਕਾਇਨਾਤ ਦਾ ਬੀਜ ਹੈ, ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਨਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ - ਓਮ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਓਮ

ਸ਼ਬਦ ਅ+ਓ+ਮ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਨਾਲ ਜਗਤ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਧਕ ਓਮ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.18 ਸ਼ਲੋਕ :

गम्-तिः भर्-ता प्रभुः साक्षी, नि-वासः शरण्म् सु-हृद्। प्र-भवः प्र-लयः स्थानम्, नि-धानम् बीजम् अ-वि-अयम्॥

ਗਮੁਤਿਹ ਭਰ੍ਤਾ ਪ੍ਰਭੁਹ ਸਾਕ੍ਸ਼ੀ, ਨਿਵਾਸਹ ਸ਼ਰਣਮ੍ ਸੁਹਰ੍ਦ।

ਪ੍ਰਭਵਹ ਪ੍ਰਲਯਹ ਸ੍ਥਾਨਮ੍, ਨਿਧਾਨਮ੍ ਬੀਜਮ੍ ਅਵਿਅਯਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਗਮੁਤਿਹ : ਗੋਲ, ਟੀਚਾ, ਮੰਤਵ। ਭਰ੍ਤਾ : ਸਹਾਇਤਾ/ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਪ੍ਰਭੁਹ : ਪ੍ਰਭੂ। ਸਾਕਸ਼ੀ : ਗਵਾਹ। ਨਿਵਾਸਹ : ਨਿਵਾਸ, ਘਰ। ਸ਼ਰਣਮ੍ : ਸ਼ਰਣ ਲੈਣੀ। ਸੁਹ੍ਰਦੁ : ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ। ਪ੍ਰਭਵਹ : ਅਸਲ, ਮੂਲ। ਪ੍ਰਲਯਹ : ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ, ਪਰਲੋਂ। ਸ੍ਥਾਨ੍ਮ੍ : ਨੀਂਹ, ਬੁਨਿਆਦ। ਨਿਧਾਨਮ੍ : ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ। ਬੀਜਮ੍ : ਬੀਜ। ਅਵਿਅਯਮ੍ : ਜੋ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹਾਂ, ਸਹਾਰਾ ਹਾਂ, ਮਾਲਕ ਹਾਂ, ਗਵਾਹ ਹਾਂ, ਘਰ ਹਾਂ, ਸ਼ਰਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਦੋਸਤ ਹਾਂ, ਮੂਲ ਹਾਂ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਆਧਾਰ ਸਥਾਨ ਹਾਂ, ਨਿਧਾਨ ਅਤੇ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਬੀਜ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਗਮੁਤਿਹ ਭਰ੍ਤਾ ਪ੍ਰਭੁਹ ਸਾਕਸ਼ੀ, ਨਿਵਾਸਹ ਸ਼ਰਣਮ੍ ਸੁਹਰਦ – ੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਵ ਹਨ – ਉਹ ਗਤੀ ਸਰੂਪ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਸਾਕਸ਼ੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਰੂਪ ਤੋਂ ਨਿਤ੍ਯ ਨਿਰੰਤਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਰਣ 'ਸ਼ਰਣਗਤ ਵਤਸਲ' ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਣ ਪਰਿਣਾਮ ਮਾਤਰ ਦਾ ਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਹਰ੍ਦ/ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਭੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ੦ ਪ੍ਰਭੁਹ ਪ੍ਰਲਯਹ ਸ੍ਥਾਨਮ੍ ਨਿਧਾਨਮ੍ ਬੀਜਮ੍ ਅਵਿ ਅਯਮ੍ – ੦ ਪ੍ਰਲਯ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣ ੦ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭਵਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਲਯਹ ਹਾਂ। (7.06) ਮਹਾਪ੍ਰਲਯੇ ਸਮੇਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ 'ਸਥਾਨ' ਹੈ। ੦ ਨਿਵਾਸ – ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਰੰਭ – ਮਹਾ ਸਰਗ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਲਯੇ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਹਿਤ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ। ੦ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਰਗ ਅਵੱਸਥਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਲਯੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਾਰ ਜੀਵ ਤੇ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਨ। ੦ ਸਾਂਸਾਰਿਕ ਬੀਜ ਜੋ ਬਿਰਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਖ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੋਸ਼ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਨਾਦਿ ਹਾਂ। ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮੈਂ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਵਿਅਯਮ੍ ਬੀਜ ਹਾਂ। ਬੀਜ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮੰਤਵ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ 1. ਵਧੀਆ ਜੀਵਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 2. ਸਰਬੋਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 3. ਵਧੇਰੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਤਿ ਚਿੱਤ ਆਨੰਦ ਦੇ ਬਦਲੇ – ਸਰੂਪ ਹਨ। ਜੋ ਹਨ ਜੀਵਨ, ਚਾਨਣ, ਪਿਆਰ। ਇਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਟੀਚੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣ ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਹਨ, ਏਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਹਾਰਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ, ਜਗਤੀ-ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਉਹੋ ਹੀ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਇਨਾਤ, ਜੀਵ, ਈਸ਼ਵਰ ਅੰਦਰ ਕਦੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਏਹ ਓਹੋ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਜੀਵ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਲਈ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ, ਘਰ ਵਾਂਗ ਵੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ, ਜੋ ਮੌਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਲਈ ਸਭ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਸਭ ਦੀ ਠੀਕ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲਹਿਰਾਂ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮੂਲ ਹੈ। ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਉਹੋ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਉਹੋ ਆਧਾਰ ਭੂਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਉਹੋ ਹੀ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ, ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਬੀਜ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਮੁਤਿਹ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹ ਟਿਕਾਣਾ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਰਸਤੇ ਉੱਪਰ ਟੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਸਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਚੰਦ੍ਰਲੋਕ, ਸੂਰਯਾ ਲੋਕ, ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਆਦਿ ਜਾਣ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨਛੱਤਰ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੈ, ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਦੀਵੀ ਹੈ, ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੈ, ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਦਾਨਬੀਰ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਦਿਆਲੂ ਹੈ। ਸਭ ਦਾ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.19 ਸ਼ਲੋਕ :

तपामि अहम् अहम् वर्षम्, नि-गृह्णामि उद्-सृजामि च। अ-मृतम् च एव मृत्युः च, सत् अ-सत् च अहम् अर्जुन॥

ਤਪਾਮਿ ਅਹਮ੍ ਅਹਮ੍ ਵਰ੍ਸ਼ਮ੍, ਨਿ ਗ੍ਰਹ੍ਣਾਮਿ ਓਦੁ ਸ੍ਰਜਾਮਿ ਚ।

ਅ ਮ੍ਰਿਤਮ੍ ਚ ਏਵ ਮ੍ਰਿਤਯੁਹ ਚ, ਸਤ੍ ਅਸਤ੍ ਚ ਅਹਮ੍ ਅਰ੍ਜੁਨ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਤਪਾਮਿ : ਗਰਮੀ ਦੇਣੀ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਵਰ੍ਸ਼ਮ੍ : ਮੀਂਹ। ਨਿਗ੍ਰਹ੍ਨਾਮਿ : ਫੜੀ ਰੱਖਣਾ, ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ। ਉਦੁਸ੍ਰਜਾਮਿ : ਅੱਗੇ ਹੋ ਭੇਜਣਾ। ਚ : ਅਤੇ। ਅਮ੍ਰਤਮ੍ : ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ, ਦੇਵਤਾ, ਅਮਰ। ਚ : ਅਤੇ। ਏਵ : ਭੀ। ਮ੍ਰਿਤਯੁਹ : ਮੌਤ। ਚ : ਅਤੇ। ਸਤ੍ : ਹੋਂਦ, ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣਾ। ਚ : ਅਤੇ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਅਰ੍ਜੁਨ : ਹੇ ਅਰਜਨ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਹੀ ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਹੋ ਤਪਦਾ ਹਾਂ, ਤਪਸ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੀਂਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਅਰਜਨ! ਮੈਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਮਿਰਤੂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੀ ਸਤਿ ਤੇ ਅਸਤਿ ਹਾਂ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੈਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਤਪਾਮਿ ਅਹਮ੍ ਅਹਮ੍ ਵਰ੍ਸ਼ਮ੍ - ਨਿਗਰਾਨਾਮਿ ਓਦ੍ ਸ੍ਰਜਾਮਿ ਚ = ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਜੋ ਕੁੱਝ ਅਸ਼ੁੱਧ ਗੰਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਰੋਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਥਾਤ ਔਸ਼ਧੀਆਂ ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਭਾਗ ਹੈ - ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜੋ ਜਲੀਯ ਭਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਮੈਂ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਪਦਾ ਹਾਂ। ਸੂਰਜ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸਭ ਦੇ ਜਲੀਯ ਭਾਗ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਜਲ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮੇਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬਰਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਨਿ ਮਾਤਰ ਦੇ ਹਿੱਤ ਲਈ ਮੀਂਹ ਪਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ - ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ੦ ਅਮ੍ਰਤਮ੍ ਚ ਏਵ ਮ੍ਰਤਯੁਹ ਚ, ਸਤ੍ ਅਸਤ੍ ਚ ਅਹਮ੍ ਅਰ੍ਜੁਨ - ਮੈਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਧਾਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜੀਵਨ ਰਹਿਣਾ (ਨਾ ਮਰਨਾ) ਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਵਿਯੋਗ ਹੋਣਾ (ਮਰਨਾ) ਭੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਾਂ ? ਸਤ੍ ਅਸਤ੍ ਨਿਤ੍ਯ ਅਨਿਤ੍ਮ੍ਯ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜੋ ਕੁੱਝ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਵਾਸੁਦੇਵ (ਭਗਵਤ ਸਰੂਪ) ਹੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਤ੍ ਅਸਤ੍ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਸਭ ਕੁੱਝ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਸਾਰਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜੀਣਾ ਮਰਨਾ, ਉਤਪਤੀ ਵਿਨਾਸ਼, ਸਥੂਲ, ਸੂਖ਼ਮ, ਭਾਵੇਂ ਵੱਖ-2 ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਇਹ ਯਥਾਰਥ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਪਸਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਹੈ, ਏਸੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਨੂੰ ਗਰਮੀ ਅਰਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ-ਫਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਅਮਰ ਰਹਿਣ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਮੌਤ ਦੀ ਦਾਤ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਜੀਵਾਤਮਾ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜਗਤ ਦਾ ਜੀਵ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.20 ਸ਼ਲੋਕ :

त्रैविद्या: माम् सोम-पा: पूत-पापा:, यज्ञै: इष्टा स्व:-गतिम् प्र-अर्थयन्ते।
ते पुण्यम् आसाद्य सुर-इन्द्र-लोकम्, अश्-नन्ति दिव्यान् दिवि देव-भोगान्॥

ਤ੍ਰੈ ਵਿਦ੍ਯਾਹ ਮਾਮ੍ ਸੋਮਪਾਹ, ਪੂਤਪਾਪਾਹ ਯਗ੍ਯੈਹ ਇਸ਼੍ਟਾ, ਸ੍ਵਹ ਗਤਿਮ੍ ਪ੍ਰਅਰ੍ਥਯੰਤੇ।
ਤੇ ਪੁਣਯਮ੍ ਆਸਾਦ੍ਯ੍ ਸੁਰ ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕਮ੍, ਅਸ਼ਨੰਤਿਤ, ਦਿਵ੍ਯਾਨ੍ ਦਿਵਿ ਦੇਵ ਭੋਗਾਨ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਤ੍ਰੈ ਵਿਦ੍ਯਾਹ : ਤਿੰਨ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ, ਤ੍ਰੈਵੇਦੀ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਸੋਮਪਾਹ : ਸੋਮਰਸ ਪੀਣ ਵਾਲਾ। ਪੂਤਪਾਪਾਹ : ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਯਗ੍ਯੈਹ : ਕੁਰਬਾਨੀ ਰਾਹੀਂ। ਇਸ਼੍ਟਾ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਸ੍ਵਹ ਗਤਿਮ੍ : ਸਵਰੱਗ ਦਾ ਰਸਤਾ। ਪ੍ਰਅਰ੍ਥਯੰਤੇ : ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨੀ। ਤੇ : ਉਹ। ਪੁਣਯਮ੍ : ਪਵਿੱਤਰ। ਆਸਾਦ੍ਯ੍ : ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੇ। ਸੁਰਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕਮ੍ : ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸੰਸਾਰ। ਅਸ਼ਨੰਤਿਤ : ਖਾਣਾ, ਆਨੰਦ ਲੈਣਾ। ਦਿਵਯਾਨ੍ : ਦੈਵੀ। ਦਿਵਿ : ਸਵੱਰਗ। ਦੇਵ ਭੋਗਾਨ੍ : ਸਵੱਰਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਨੰਦ, ਭੋਗ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਤਿੰਨਾਂ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ, ਸੋਮਰਸ ਦਾ ਸੇਵਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਥਵਾ ਪਾਪ ਰਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਯਗਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਕੇ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੁੰਨ ਫਲ ਸਰੂਪ ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਸਵੱਰਗ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿੱਬ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਤ੍ਰੈਵਿਦ੍ਯਾਹ ਮਾਮ੍ ਸੋਮਪਾਹ ਪੂਤਪਾਪਾਹ...... ਅਸ਼ਨਨ੍ਤਿ ਦਿਵ੍ਯਾਨ ਦਿਵਿ ਦੇਵ ਭੋਗਾਨ੍ - ਤ੍ਰੈਵਿਦ੍ਯਾਹ ਪਦ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹਨ, ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਸੁਣ ਕੇ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਵੱਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੇ ਗਏ ਯਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਸੋਮਲਤਾ - ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲਤਾ (ਬੇਲ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਦਿਨ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਕਲਾ ਵਧਦੇ ਵਧਦੇ ਪੂਰਨਿਮਾ ਨੂੰ ਕਲਾਵਾਂ ਪੂਰਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਲਾ ਘਟਦੀ ਘਟਦੀ ਅਮਾਵਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਲ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਕ ਇੱਕ ਪੱਤਾ ਨਿਕਲਦੇ ਨਿਕਲਦੇ ਪੂਰਨਿਮਾ ਤੱਕ ਪੰਦਰਾਂ ਪੱਤੇ ਨਿੱਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੱਖ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਇੱਕ ਇੱਕ ਪੱਤਾ ਡਿੱਗਦੇ ਡਿੱਗਦੇ ਅਮਾਵਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਪੱਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸੋਮਲਤਾ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਸੋਮਰਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਯਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸੋਮਪਾਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਪੂਤਪਾਪਾਹ - ਜਿਹੜੇ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਯਗਾਂ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋਮ ਰਸ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਮਾਮ੍ - ਪਦ ਇੰਦ੍ਰ ਲਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਵੱਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਇੱਛਕ ਲੋਕ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸਵੱਰਗ ਲੋਕ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਨਾ - ਹੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ। ਸਵੱਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਦਿਵ੍ਯ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਿਵ੍ਯ ਭੋਗ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਿਵ੍ਯ ਸ਼ਬਦ ਏਥੇ, ਸਪੱਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਗੰਧ ਪੰਜਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਦਿਵ੍ਯ - ਨੰਦਨਵਣ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣਾ, ਸੁੱਖ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ, ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ, ਮਹਿਮਾ ਆਦਿ ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੂਚਿਕ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਰਿਗ ਵੇਦ, ਸਾਮਵੇਦ ਅਤੇ ਯੁਜਰ ਵੇਦ ਵੱਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੱਰਗ ਦੇ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਿਆਂ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ) ਲਈ ਖ਼ਿਤਾਬ ਹੈ। ਜੋ ਫਲਾਂ, ਮੰਤਵਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸੌ ਸਫ਼ਲ ਯਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰ ਉਪਾਧੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤ੍ਰੈ ਵਿਦਿਆ ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਤਿੰਨ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਗਿਆਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈਵੇਦੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

✪ ✪ ✪

9.21 ਸ਼ਲੋਕ :

ते तम् भुज्-त्वा स्वर्ग-लोकम् विशालम्, क्षीणे पुण्ये मर्त्य-लोकम् विश-अन्ति।
एवम् त्रयी-धर्मम् अनु-प्र-पद्-ता:, गत-आ-गतम् काम-कामा: लभ-अ-अन्ते॥

ਤੇ ਤਮ੍ ਭੁਜ੍-ਤ੍ਵਾ ਸ੍ਵ੍ਰਗ ਲੋਕਮ੍ ਵਿਸ਼ਾਲਮ੍, ਕਸ਼ੀਣੇ ਪੁਣ੍ਯੇ ਮ੍ਰਤ੍ਯ ਲੋਕਮ੍ ਵਿਸ਼ਅੰਤਿ।
ਏਵਮ੍ ਤ੍ਰਯੀ ਧ੍ਰਮਮ੍ ਅਨੁ ਪ੍ਰਪਦ੍ਤਾਹ, ਗਤ ਆ ਗਤਮ੍ ਕਾਮ ਕਾਮਾਹ ਲੇਭ ਅ ਅੰਤੇ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਤੇ : ਉਹ। ਤਮ੍ : ਉਹ। ਭੁਜ੍ਤ੍ਵਾ : ਆਨੰਦ ਲੈ ਚੁੱਕੇ। ਸ੍ਵ੍ਰਗ ਲੋਕਮ੍ : ਸਵੱਰਗ ਲੋਕ। ਵਿਸ਼ਾਲਮ੍ : ਵਿਸ਼ਾਲ। ਕ੍ਸ਼ੀਣੇ : ਨਿਕਾਸ ਕਰਨਾ। ਪੁਣ੍ਯੇ : ਲਾਭ ਹਿੱਤ। ਮ੍ਰਤ੍ਯ ਲੋਕਮ੍ : ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ। ਵਿਸ਼ਅੰਤਿ : ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਵਮ੍ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਤ੍ਰਯਹੀ ਧ੍ਰਮਮ੍ : ਤਿੰਨ ਵੇਦਾਂ ਦਾ। ਅਨੁਪ੍ਰਪਦ੍ਤਾਹ : ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣਾ, ਪਾਬੰਦ ਰਹਿਣਾ, ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ, ਅਨੁਸਰਨ ਕਰਨਾ। ਗਤਆ ਗਤਮ੍ : ਜਾਣ ਤੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ। ਕਾਮਕਾਮਾਹ : ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ। ਲਭਅਅੰਤੇ : ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਉਹ ਉਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਵੱਰਗ ਲੋਕ ਨੂੰ ਭੋਗ ਕੇ ਪੁੰਨ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ, ਮ੍ਰਿਤੂ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੇ ਗਏ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਭੋਗ ਕਾਮਨਾ ਯੁਕਤ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਵਾ ਗਮਨ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਤੇ ਤਮ੍ ਭੁਜ੍ ਤ੍ਵਾ ਸ੍ਵਰ੍ਗ ਲੋਕਮ੍ ਵਿਸ਼ਾਲਮ੍....... ਕਾਮ ਕਾਮਾ ਲਭ ਅਅੰਤੇ - ਸਵੱਰਗ ਲੋਕ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਉਥੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵੀ ਲੰਮੀ ਹੈ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੀ ਭੋਗ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਦਰ ਲੋਕ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਸਵੱਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਨਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਨਾ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨਾਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੇ ਗਏ ਸੁਕਾਮ ਧਰਮਾਂ (ਅਨੁਸ਼ਠਾਨਾਂ) ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈ ਧਰਮ ਦੇ ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ੦ ਗਤਾਗਤਮ੍ - ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜਾਣਾਂ ਤੇ ਆਉਣਾ। ਸਕਾਮ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁੰਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਵੱਰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਮੌਤ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੱਕਰ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਪੂਤ ਪਾਪਾਹ - ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ। ਕ੍ਸ਼ੀਣੇ ਪੁਣ੍ਯੇ - ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ ਕਸ਼ੀਣ ਹੋ ਗਏ, ਘਟ ਗਏ। ੦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵੱਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕ ਪਾਪ ਯਗ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਤ ਪਾਪਾ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵੱਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁੰਨ ਉਥੇ ਦਾ ਸੁੱਖ ਭੋਗਣ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਪੁੰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਜਗਤ ਵਿੰਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਫਲ ਸਮਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਮੁੜ ਕਰਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਕਿ ਮੁੜ ਯੱਗ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਪਦਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਣ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਦਰ ਦਰ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਣ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਮੰਤਵ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਧਿਆਤਮਕ - ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਆਨੰਦਮਈ ਸਾਰਥਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.22 ਸ਼ਲੋਕ :

अन्-अन्या: चिन्त्-अय-अन्त: माम्, ये जना: परि-अप-आस्-अते।
तेषाम् नित्य-अभि-युज्-तानाम्, योग-क्षेमम् वहामि अहम्॥

ਅਨ੍ਅਨ੍ਯਾਹ ਚਿੰਤ੍ ਅਯਅੰਤਹ ਮਾਮ੍, ਯੇ ਜਨਾਹ ਪਰਿਓਪ ਆਸ੍ਅਤੇ।
ਤੇਸ਼ਾਮ੍ ਨਿਤ੍ਯ ਅਭਿਯੁਜ੍ ਤਾਨਾਮ੍, ਯੋਗ ਕ੍ਸ਼ੇਮਮ੍ ਵ੍ਹਾਮਿ ਅਹਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਨ੍ਅਨ੍ਯਾਹ : ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਚਿੰਤਅਯਅੰਤਹ : ਸੋਚਦਿਆਂ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਯੇਜਨਾਹ : ਕੌਣ/ਆਦਮੀ। ਪਰਿ ਓਪਆਸ੍ਅਤੇ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਤੇਸ਼ਾਮ੍ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਨਿਤ੍ਯ ਅਭਿਯੁਜ੍ ਤਾਨਾਮ੍ : ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੱਠੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਯੋਗ ਕਸ਼ੇਮਮ੍ : ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਦੇਣਾ, ਵੰਡਣਾ। ਵ੍ਹਾਮਿ : ਲਿਜਾਂਦਾ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਇੱਕੋ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੋ ਮੇਰਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੈਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਨ੍ ਅਨ੍ਯਾਹ ਚਿੰਤ੍ਅਯ ਅੰਤਹ ਮਾਮ੍ ਯੇਜਨਾਹ ਪਰਿ ਉਪ ਆਸ੍ਅਤੇ - ੦ ਜੋ ਕੁੱਝ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਦਾ ਸਭ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਚੇਸ਼ਟਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਬੁੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਅਨਨ੍ਯ ਹਨ। ੦ ਅਨ੍ਅ੍ਯਾਹ = ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਾਧਯ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਰਨ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਹੈ। ੦ ਤੇਸ਼ਾਮ੍ ਨਿਤ੍ਯ ਅਭਿਯੁਜ੍ ਤਾਨਾਮ੍ - ਯੋਗ ਅਕ੍ਸ਼ੇਮਮ੍ ਵਹਾਮਿ ਅਹਮ੍ - ਜੋ ਅਨ੍ਅਨ੍ਯ ਹੋ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹੀ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਸ਼ੋਭਾ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਏਥੇ ਨਿਤ੍ਯ ਅਭਿ ਯੁਜ੍ ਤਾਨਾਮ੍ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ - ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਹੋ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨਨ੍ਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਹੋ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨਨ੍ਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ - ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰਿਆ ਅਕ੍ਰਿਆ - ਸਾਰੀਆਂ ਅਵੱਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਗਵਤ ਸੇਵਾ ਪਰਾਯਣ ਹੋ ਗਏ ਹਨ - ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਹੈ। ਤਿੰਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਤ੍ਯ ਅਭਿਯੁਜ੍ਤਾਨਾਮ੍ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਯੋਗ ਕ੍ਸ਼ੇਮਮ੍ ਵਹਾਮਿ ਅਹਮ੍ - ਅਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਾ ਦੇਣਾ ਯੋਗ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾਂ 'ਮੋਕਸ਼' ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਿਤ੍ਯ ਨਿਰੰਤਰ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਯੋਗ ਮੋਕਸ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਹਾਲਾਤ ਜਦ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਗਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਦੇਣ ਸਮਝ ਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ - ਇਸ ਸੋਚ ਦੀ ਭੋਰਾ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ੦ ਯੋਗ - ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀ ਨਾਂ ਹੈ। ਮੋਕਸ਼ - ਨਾਂ ਜੀਵ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਹੈ। ੦ ਵਹਾਮਿ ਅਹਮ੍ - ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਲਈ ਮਾਂ ਕਿਸੇ

ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਉਹ ਵਸਤੂ ਲਿਆਕੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ (ਭਗਤਾਂ) ਦੇ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਯੋਗ ਕ੍ਸ਼ੇਮਮ੍ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਯੋਗ ਅਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਕ੍ਸ਼ੇਮਮ੍ - ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ - ਆਪਣੇ ਉਪਾਸਕਾਂ ਲਈ ਅਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਮਕਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਹਨ, ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਨਾ ਪਵੇ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਤਮ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਰਹੇ। ਇਹੋ ਅਨ੍ਯ ਭਗਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਵਾਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰੀਆਂ ਮਿਟ ਜਾਣ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਪਲਦਾ ਬੱਚਾ, ਮਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਂ ਤੇ ਬੱਚਾ ਦੋ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇੱਕ ਹਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਗਤ ਹਨ। ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੰਘਣ ਨਾਲ (ਨੌ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ) ਮਾਂ ਤੇ ਬੱਚਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਭਗਤ ਕਦੇ ਵੀ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਦੀਵੀ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਵਰੱਗ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰੇਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਚੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਾਲੇ ਭਗਤ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.23 ਸ਼ਲੋਕ :

ये अपि अन्य-देवता: भक्ता:, यजन्ते श्रद्धया अनु-इ-ता: । ते अपि माम् एव कौन्तेय, यजन्ति अ-विधि-पूर्वकम् ॥

ਯੇ ਅਪਿ ਅਨ੍ਯ ਦੇਵਤਾਹ ਭਗਤਾਹ, ਯਜੰਤੇ ਸ਼੍ਰਦ੍ਧ੍ਯਾ ਅਨੁਇਤਾਹ।
ਤੇ ਅਪਿ ਮਾਮ੍ ਏਵ ਕੌਂਤੇਯ, ਯਜੰਤਿ ਅਵਿਧਿ ਪੂਰਵ ਕਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਯੇ : ਕੌਣ। ਅਪਿ : ਭੀ। ਅਨ੍ਯ ਦੇਵਤਾਹ : ਹੋਰ ਦੇਵਤਾ। ਭਗਤਹ : ਭਗਤ। ਯੰਜਤੇ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਸ਼੍ਰਦ੍ਧ੍ਯਾ : ਸ਼ਰਧਾ। ਅਨੁਇਤਾਹ : ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਨਾਲ। ਤੇ : ਉਹ। ਅਪਿ : ਭੀ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਏਵ : ਇਕੱਲਾ। ਕੌਂਤੇਯ : ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਪੁੱਤਰ। ਯਜੰਤਿ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਅਵਿਧਿ ਪੂਰਵਕਮ੍ : ਗ਼ਲਤ ਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਕੌਂਤੇਯ! ਸ਼ਰਧਾ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਜੋ ਭਗਤ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਵੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੀ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਅਗਿਆਨ ਪੂਰਵਕ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਯੇ ਅਪਿ ਅਨ੍ਯ ਦੇਵਤਾਹ ਭਕ੍ਤਾਹ, ਯਜੰਤੇ ਸ਼੍ਰਧ੍ਯਾ ਅਨੁਇਤਾਹ - ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ 'ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ' (9.11) ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਨਨ੍ਯ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਅਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਵੱਖ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਗਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੋਂ ਅਸਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, - ਅਜਿਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹ ਨਿਤ ਨਿਰੰਤਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਤੇ ਅਪਿ ਮਾਮਮ੍ ਏਵ ਕੌਂਤੇਯ ਯਜਤਿੰ ਅਵਿਘਿ ਪੂਰ੍ਵਕਮ੍ - ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਹੀ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਤੱਤਵ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ (ਮੇਰੇ) ਸਿਵਾਏ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਮੰਨਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭੋਰਾ ਵੀ ਕਾਮਨਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਉਪਾਸਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁੱਝ ਭਗਵਾਨ ਹੈ। ਪੂਜਾ ਦਾ ਲਾਭ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਭਗਤ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਭਗਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਟੁੱਟ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੋਖ਼ ਚੰਚਲ ਅਤੇ ਅਨਿਯਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਸਮਝ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਉਹ ਗ਼ਲਤ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਚੰਗੇ ਟਰੇਡ ਸਿਖਿਅਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਅਨਿਯਮਤ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਣ ਵਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਉੱਪਰ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਦੇਵਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਕੁੱਝ ਰਿਆਇਤ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗ਼ਲਤ ਵਿਧੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਉਲਟ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.24 ਸ਼ਲੋਕ :

अहम् हि सर्व-यज्ञानाम्, भोक्ता च प्रभु: एव च । न तु माम् अभि-जा-नन्ति, तद्-त्वेन अत: चयवन्ति ते ॥

ਅਹਮ੍ ਹਿ ਸਰ੍ਵ ਯਗ੍ਯ੍ਯਾਨਾਮ੍, ਭੋਕਤਾ ਚ ਪ੍ਰਭੂਹ ਏਵ ਚ।
ਨ ਤੁ ਮਾਮ੍ ਅਭਿ ਜਾਨੰਤਿ, ਤਦ੍ਤ੍ਵੇਨ ਅਤਹ ਚ੍ਯ ਵਨਿੰਤੇ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਹਿ : ਸੱਚਮੁੱਚ। ਸਰ੍ਵ ਯਗ੍ਯ੍ਯਾਨਾਮ੍ : ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ। ਭੋਕਤਾ : ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। ਚ : ਅਤੇ। ਪ੍ਰਭੂਹ : ਪ੍ਰਭੂ। ਏਵ : ਇਕੱਲਾ। ਚ : ਅਤੇ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਤੁ : ਪਰ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਅਭਿਜਾਨੰਤਿ : ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਤਦ੍ਤ੍ਵੇਨ : ਸੱਚੀ ਅਸਲੀਅਤ। ਅਤਹ : ਇਸ ਵਾਸਤੇ। ਚ੍ਯਵਨਿੰਤ : ਡਿੱਗਣਾ। ਤੇ : ਉਹ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਯਗਾਂ ਦਾ ਭੋਗਤਾ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਹਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ

ਉਹ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਹਮ੍ ਹਿ ਸਰ੍ਵ ਜਗ੍ਯ੍ ਨਾਮ੍ - ਭੋਕਤਾ ਚ ਪ੍ਰਭੁਹ ਏਵ ਚ = ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਯਗ ਦਾਨ ਤਪ ਤੀਰਥ ਵਰਤ ਆਦਿ ਜਿੰਨੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਰਯਾਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਫਲ ਭਾਗੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਜੋ ਵਿਧਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਮੇਰਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਤੱਵ ਕਰਮ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਕਰਤੱਵ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਸੰਪੂਰਨ ਯਗਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਵੀ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਸਕਾਰਾਂ, ਲੋਕ, ਪਦਾਰਥ, ਵਿਅਕਤੀ ਘਟਨਾ, ਹਾਲਾਤ, ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਮਾਲਕ ਭੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁੱਝ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਨਾ ਹੈ। ੦ ਨ ਤੁਮਾਮ੍ ਅਭਿ ਜਾ ਨੰਨਿ੍ਤ, ਤਦ੍ ਤ੍ਵੇਨ ਅਤਹ ਚ੍ਯਵਤਿੰ ਤੇ - ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਤ੍ ਅਸਤ੍ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਰਤੱਵ - ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਸਾਰੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਜੋ ਇਸ ਤੱਤਵ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਭ ਉਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਯਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਯਗ ਦੇ ਭੋਕਤਾ ਦੇਵਤਾ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਦਾਨ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਉਹ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੇ ਗਊ ਨੂੰ ਘਾਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਕੁੱਤਾ ਤੇ ਗਊ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਭੋਕਤਾ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਭੋਕਤਾ ਤੇ ਮਾਲਕ ਮੰਨ ਲੈਣ - ਜੋ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ - ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ। ੦ ਇਹ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਬੱਝ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਚ੍ਯਵੰਤਿ = ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨ, ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ - ਜੇ ਭਗਵਾਨ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਦੁੱਧ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਿਹਤ ’ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਇੱਕ ਨਰਸ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਐਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਮਾਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਬਦਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸ਼ਵਰ-ਪਿਆਰ ਲਾਸਾਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਬੱਚੇ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਹੈ, ਭਗਤ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਦੇਵਤੇ - ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਫਸਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਉਪਾਸਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁੱਝ ਮੰਗਦੇ ਹਨ - ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਜੋਤ ਵੀ ਜਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਯੱਗਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅਧਿ ਯਗਯ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.25 ਸ਼ਲੋਕ :

या-आन्ति देव-व्रता: देवान्, पितॄन् या-अन्ति पितृ-व्रता:। भू-तानि यान्ति भू-त-इज्या:, यान्ति मद्-याजिन: अपि माम्॥

ਯਾਆਂਤਿ ਦੇਵ ਵ੍ਰਤਾਹ ਦੇਵਾਨ੍, ਪਿਤ੍ਰਨ੍ ਯਾ ਆਂਤਿ ਪ੍ਰਿਤ੍ਰਿ ਵ੍ਰਤਾਹ।
ਭੂਤਾਨਿ ਯਾਂਤਿ ਭੂਤਇਜ੍ਯਾਹ, ਯਾਂਤਿ ਮਦ੍ਯ੍ਾਜਿਨਹ ਅਪਿ ਮਾਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਯਾਆਂਤਿ : ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਵ੍ਰਤਾਹ : ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ। ਪ੍ਰਿਤਨ੍ : ਪਿੱਤਰਾਂ, ਬਜ਼ੁੱਰਗਾਂ ਦਾ। ਯਾਆਂਤਿ : ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਤਿ ਵਰ੍ਤਾਹ : ਪਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ। ਭੂਤਾਨਿ : ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨੂੰ। ਯਾਂਤਿ : ਜਾਣਾ। ਭੂਤਇਜ੍ਯਾਹ : ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ। ਯਾਂਤਿ : ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਦ੍ਯ੍ਾਜਿਨਹ : ਮੇਰੇ ਪੁਜਾਰੀ। ਆਪਿ : ਭੀ। ਮਾਮ੍ : ਮੈਨੂੰ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਯਾਨ੍ਤਿ ਦੇਵਵ੍ਰਤਾਹ ਦੇਵਾਨ੍ - (7.20 ਤੇ 8.16 ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ) ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਜਾਣਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭੋਗ ਤੇ ਐਸ਼ ਆਰਾਮ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼, ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਨਿਯਮਾਂ ਵਰਤਾਂ ਮੰਤਰਾਂ, ਪੂਜਨ ਵਿਧੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਜਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫਲ ਇਹੋ ਮਿਲੂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹੋ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਪੁਨਰ ਵਰਤਾ ਹਨ। ੦ 9.23 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਮੇਰਾ ਹੀ ਪੂਜਨ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਪੂਜਨ ਅਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪੂਜਨ ਵਿੱਚ ਵਿਧਿ ਰਹਿਤ-ਪਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਭ ਕੁੱਝ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਹਨ’, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਦੇਵਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ, ਭਗਵਾਨ ਸਰੂਪ ਦੇਵਤਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਮੰਗਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹੋ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ‘ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਆਪ ਅਸਾਡੇ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਇਸ ਆਪਣੇਪਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦਾ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਵੀ ਅਤੇ ਮੰਗਦੇ ਵੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕੀ ਹੈ ?’ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਗਵਾਨ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਆਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਤੁੱਛ ਤੇ ਛਿਣ ਭੰਗਰ ਦੇਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ੦ ਪਿਤ੍ਰਨ੍ ਯਾਆਂਤਿਪਿਤ੍ਰ ਵ੍ਰਤਾਹ = ਜਿਹੜੇ ਸੁਕਾਮ ਭਾਵ ਤੋਂ ਪਿਤਰਾਂ ਦਾ ਪੂਜਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੌਕਿਕ ਸਿੱਧੀ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਂ ਦਾ, ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ, ਪੂਜਣ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਤੇ ਚੰਗਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਿਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਏਸੇ ਲਈ ਇਥੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਰਾਂ ਦਾ ਪੂਜਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਭੂਤਾਨਿ ਯਾਨ੍ਤਿ ਭੂਤ ਇਜ੍ਯਾਹ = ਤਾਮਸ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸੁਕਾਮ ਪੂਰਵਕ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੰਤਰ ਜਪਨ ਵਾਸਤੇ ਗਧੇ ਦੀ ਪੂਛ ਦਾ ਧਾਗਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਊਂਠ ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਪਰੋਣਾ। ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਜਾ ਕੇ ਮੁਰਦੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਪਨਾ। ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਆਦਿ ਮਹਾਨ ਅਪਵਿੱਤਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਸਾਂਸਰਿਕ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਸਿੱਧ ਹੋਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਜਿਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦੁਰਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਜਪਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਥਵਾ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਵਾਲੇ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਯਾਨ੍ਤਿ ਮਦ੍ ਯਾਜਿਨਹ ਅਪਿ ਮਾਮ੍ - ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਵ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ - ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ੦ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਪਿਸ਼ਾਚ ਆਦਿ ਅਸ਼ੁਧ ਜੂਨੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂਜ ਵਿਧੀਆਂ ਵੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ੦ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵ ਤੇ ਭਗਵਤ ਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਪੂਜਾ ਵੀ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਪਾਈਪ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਉੱਨਾ ਉੱਚਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਉਚਾਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਟੈਂਕ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਪਾਈਪ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਉਸ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪੂਜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧਕ (ਭਗਤ) ਨੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਤੇ ਕੀ ਉਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜਗਤ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਅੰਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਅੰਤਿਮ ਸੱਚ ਹੈ। ਦੇਵਤੇ - ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਮਰ ਤੇ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਮਰਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਧਕ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਭਗਤੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਭੂ-ਮੰਡਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸ਼ੁੱਭ ਇੱਛਾਵਾਂ ਭੇਜਣੀਆਂ ਤਾਂ ਉਚਿੱਤ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪੁਜਾਰੀ ਲੋਕ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਦੂਜੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਉਪਾਸਨਾ ਬੇਲੋੜੀ ਹੈ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸੰਸਾਰ ਬੰਧਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਭੂਤ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਮਨੋਸ਼ਕਤੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੰਕਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤਪ ਤਿਆਗ ਤੇ ਤਪੱਸਵੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੂਤ ਪੂਜਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ ਪੂਜਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਉਪਾਸਨਾ ਹੈ। ਸਤਿਮਈ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਜੋ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਾਰਥਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਪੂਰਣਤਾ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, "ਇੱਕ ਰੰਗ ਸਾਜ਼ ਕੋਲ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗਣ ਦਾ ਅਜੀਬ ਤਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਰੰਗ ਪਾਉਣ ਦਾ ਟੱਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਾਹਕ ਵੱਲੋਂ ਜਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਕੱਪੜੇ ਡਬੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਰੰਗ ਰੰਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਉਹ ਉਸੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲਾਲ, ਪੀਲੇ, ਨੀਲੇ, ਹਰੇ, ਸੰਤਰੀ - ਸਾਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੰਗ ਇੱਕੋ ਟੱਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ - ਕੱਪੜੇ ਰੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਗਾਹਕ ਜੋ ਰੰਗ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਅਲੌਕਿਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ - ਰੰਗ ਸਾਜ਼ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ - ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗ ਦੇਵੇ। ਸਾਡਾ ਮਨ ਵੀ ਕੱਪੜੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਈਸ਼ਵਰ - ਰੰਗ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗਣ ਵਾਲਾ ਟੱਬ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਸੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ - ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਨਾ ਮੰਗੀਏ, ਬਲਕਿ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭੇਂਟ ਕਰ ਦੇਈਏ। ਉਹ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਵੇਗਾ।

✪ ✪ ✪

9.26 ਸ਼ਲੋਕ :

पत्रम् पुष्पम् फलम् तोयम्, य: मे भज्–त्या प्र–यच्छति। तत् अहम् भक्ति–उप–हृतम्, अश्–ना–मि प्र–यम्–त–आत्मान:॥

ਪਤ੍ਰਮ੍ ਪੁਸ਼੍ਪਮ੍ਫਲਮ੍ ਤੋਯਮ੍, ਯਹ ਮੇ ਭਜ੍ਤ੍ਯਾ ਪ੍ਰਯਰ੍ਛਤਿ।
ਤਤ੍ ਅਹਮ੍ ਭਕ੍ਤਿ ਉਪਹ੍ਰਤਮ੍, ਅਸ਼੍ਨਾਮਿ ਪ੍ਰਯਮ੍ਤ ਆਤ੍ਮਨਹ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਪਤ੍ਰਮ੍ : ਪੱਤਾ। ਪੁਸ਼੍ਪਮ੍ : ਫੁੱਲ। ਫਲਮ੍ : ਫਲ। ਤੋਯਮ੍ : ਪਾਣੀ। ਯਹ : ਕੌਣ। ਮੇ : ਮੈਨੂੰ। ਭਜ੍ਤਯਾ : ਭਗਤੀ ਪੂਜਾ ਅਨੁਸਾਰ। ਪ੍ਰਯਰ੍ਛਤਿ : ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਤ੍ : ਉਹ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਭਕ੍ਤਿ : ਭਗਤੀ। ਉਪੇਹ੍ਰਤ੍ਮ : ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਭੇਂਟ ਕਰਨਾ। ਅਸ਼੍ਨਾਮਿ : ਖਾਣਾ, ਸਵੀਕਾਰਨਾ। ਪ੍ਰਯਮ੍ਤ : ਆਤ੍ਮਨਹ : ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਦੇ ਨਾਲ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ - ਪੱਤਰ, ਫੁੱਲ, ਜਲ ਆਦਿ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਭਗਤ ਦੇ ਭਗਤੀ ਪੂਰਵਕ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਉਪਹਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਪਤ੍ਰਮ੍ ਪੁਸ਼੍ਪਮ੍ ਫਲ੍ਮ੍ ਤੋਯਮ੍ = ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਅਪਰਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਜ ਹਨ = 1. ਪਦਾਰਥ 2. ਕਿਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਏਕਤਾ ਮੰਨ ਕੇ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੋਕਤਾ ਤੇ ਮਾਲਿਕ ਮੰਨਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਭਗਵਾਨ ਹਨ - ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੱਤਰ, ਫੁੱਲ, ਫਲ ਆਦਿ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ (9.27) ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦੇ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਆਫ਼ਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਂਗਾ। (9.28) ੦ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੂਜਨ ਵਿੱਚ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦੀਵੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪਰਮੁਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਜਾਵੋ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਪਨ ਵਿੱਚ ਬਨਾਵਟੀ ਪਣ ਕਾਹਦਾ ? ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਧੀ ਮੰਤਰ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ੦ ਜਿਹੜੇ ਭਗਤ ਅਨਾਯਾਸ ਯਥਾ - ਸਾਧ੍ਯ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੱਤਰ (ਤੁਲਸੀ ਆਦਿ) ਫੁੱਲ ਫਲ ਜਲ ਆਦਿ ਭੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ

ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਜਦ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਵਧੇਰੇ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਐਨੇ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਤਤ੍ ਅਹਮ੍ ਭਕ੍ਤਿ ਉਪਹ੍ਰਤਮ੍, ਅਸ਼੍ਨਾਮਿ ਪ੍ਰਯਮ੍ਤ ਆਤ੍ਮਨਹ - ਭਗਤ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਪਹਾਰ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਸਵੀਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਅਸ਼ਨਾਮਿ - ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ, ਸੁੰਘਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਵੱਸ ਭਗਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਰਪਿਤ ਭਾਵ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਮਮਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਭਗਤ ਲਈ ਸਮੱਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਤਰ ਫੁੱਲ ਫਲ ਤੇ ਜਲ - ਚਾਰਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੱਤਰ ਫੁੱਲ ਫਲ - ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਜਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜਲ ਦੇ ਕਾਰਜ ਹਨ ਤੇ ਜਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਜਲ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੈ ਤੇ ਜਲ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ੦ ਭਕ੍ਤ੍ਯਾ ਤੇ ਭਕ੍ਤਿ ਉਪਹ੍ਰਤਮ੍ - ਇਸ ਰੂਪ ਭਕਤਿ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਕਤ੍ਯ ਪਦ ਤੋਂ ਭਕਤ ਦਾ ਭਗਤੀ ਪੂਰਵਕ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਭਗਤੀ ਪੂਰਵਕ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਹ ਵਸਤੂ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਮਨੁੱਖ ਜਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਯਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਯਮ ਪੂਰਵਕ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਉਹ ਤਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਯੋਗ (ਸੰਬੰਧ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਤਿਆਗ ਦੇ ਹੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਂ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਅਧਿਆਤਮਕ ਗੂਹੜ ਸੂਖ਼ਮ ਸਮਝ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਭਗਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪੱਤਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਲ ਫੁੱਲ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੇਟਾ - ਇਹ ਕੇਵਲ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਵਿਦਰ ਵੱਲੋਂ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਘਾਹ ਦਾ ਦਲੀਆ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਦਾਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟ ਸੁੱਕੇ ਚਾਵਲ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਬੜੇ ਚਾਅ ਤੇ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਖਾਧੇ ਸਨ। ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਜੂਠੇ ਬੇਰ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੱਨਪਾ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਹਿਰਨ ਦਾ ਮਾਸ ਤੇ ਪਾਣੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਭਗਤੀ ਹੈ, ਇਹੋ ਭਗਤੀ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.27 ਸ਼ਲੋਕ :

यत् करोषि यत् अश्–नासि, यत् जुहोषि ददा–सि यत्। यत् तपस्यसि कौन्तेय, तत् कुरू–स्व मद्–अर्पण्म्॥

ਯਤ੍ ਕਰੋਸ਼ਿ ਯਤ੍ ਅਸ਼੍ਨਾਸਿ, ਯਤ੍ ਜੁਹੋਸ਼ਿ ਦਦਾ ਸਿਯਤ੍।
ਯਤ੍ ਤਪਸ੍ਯਸਿ ਕੌਂਤੇਯ, ਤਤ੍ ਕੁਰੁ ਸ੍ਵ ਮਦ੍ ਅਰ੍ਪਣਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਯਤ੍ : ਜੋ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹੈ। ਕਰੋਸ਼ਿਯਤ੍ : ਜੋ ਕੁੱਝ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਅਸ਼੍ਨਾਸਿ : ਤੁਸੀਂ ਖਾਂਦੇ ਹੋ। ਯਤ੍ : ਜੋ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹੈ। ਜੂ ਹੋਸ਼ਿ : ਯੋਗ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਈ ਭੇਟਾ। ਦਦਾਸਿਯਤ੍ : ਤੁਸੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਯਤ੍ਤਪਸ੍ਯਸਿ : ਜੋ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਸਮਝਦੇ ਹੋ। ਕੌਂਤੇਯ : ਹੇ ਕੌਂਤੇਯ। ਤਤ੍ : ਉਹ। ਕੁਰੂਸ਼ਵ : ਕਰਨਾ। ਮਦ੍ਅਰ੍ਪਣਮ੍ : ਮੈਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਕੌਂਤੇਯ! ਤੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਏਂ - ਜੋ ਕੁੱਝ ਖਾਂਦਾ ਏਂ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਹਵਨ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਦਾਨ ਦਿੰਦਾ ਏਂ। ਜੋ ਵੀ ਤਪ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਉਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੇਰੇ ਸਮੱਰਪਣ ਕਰ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ (4.11) ਜੋ ਭਗਤ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਸਤੂ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਸਤੂ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ੦ (9.04) ੦ ਯਤ੍ ਕਰੋਸ਼ਿ ਯਤ੍ ਅਸ਼੍ ਨਾਸਿ = ਇਹ ਪਦ ਅਜਿਹਾ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀਯ ਸਰੀਰਕ, ਵਿਵਹਾਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਮੇਰੇ ਸਪੁੱਰਦ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ੦ ਯਤ੍ ਅਸ੍ਨਾਸਿ = ਸਰੀਰਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ, ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ, ਦਵਾਈ ਲੈਣਾ, ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਣਨਾ, ਸੌਣਾ, ਜਾਗਣ, ਘੁੰਮਣਾ, ਫਿਰਨਾ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ - ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇ। ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਭਾਗ ਹੈ। ੦ ਜੁਹੋਸ਼ਿ = ਇਸ ਪਦ ਵਿੱਚ ਯਗ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਮੱਗਰੀ, ਅਗਨੀ ਮੰਤਰ, ਆਹੂਤੀ ਆਦਿ ਇਹ ਸਭ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅਰਪਣ ਕਰ। ਦਦਾਸਿਯਤ੍ - ਤੂੰ ਜੋ ਦਿੰਦਾ ਏਂ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਆਦਿ ਜੋ ਕੁੱਝ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ - ਉਹ ਸਭ ਮੇਰੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ। ੦ ਯਤ੍ ਤਪਸ੍ਯਸਿ - ਤੂੰ ਜੋ ਤਪ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿਅੰਤਰਣ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਤੀਰਥ, ਵਰ੍ਤ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਧਿਆਨ, ਸ਼੍ਵਨ, ਸਮਾਧੀ, ਮਨੰਨ ਆਦਿ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇ। ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਭਾਗ ਹੈ। ੦ ਜੁਹੋਸ਼ਿ = ਇਸ ਪਦ ਵਿੱਚ ਯਗ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਮੱਗਰੀ, ਅਗਨੀ ਮੰਤਰ, ਆਹੂਤੀ ਆਦਿ। ਇਹ ਸਭ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅਰਪਣ ਕਰ। ਦਦਾਸਿਯਤ੍ - ਤੂੰ ਜੋ ਦਿੰਦਾ ਏਂ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਆਦਿ ਜੋ ਕੁੱਝ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿਅੰਤਰਣ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਤੀਰਥ, ਵਰ੍ਤ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਧਿਆਨ, ਸ਼੍ਵਨ, ਸਮਾਧੀ ਮਨੰਨ ਆਦਿ ਪਰਮਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇ। ੦ ਤਤ ਕਰੂਸ਼ਵਮਦ੍ ਅਰ੍ਪਣ੍ਮ ਜੇ ਤੂੰ ਸਭ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇਵੇਂਗਾ। ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਘਾਟ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਮੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਪਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਫਿਰ ਪੂਰਣਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਹੈ। ਜੋ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੦ ਯਤਮ੍ - ਪਦ ਪੰਜ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਇਕ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਅਪਾਰ ਮਹਾਤਮ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਤਦ ਫਿਰ ਕੀ ਕਹਿਣਾ। ੦ ਜੋ ਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਵਸਤੂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਇਸ ਸੰਸਾਰੀ ਜਗਤ ਵਿਚਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਏਥੇ ਹੈ। ਨਿਰਲੇਪਮਈ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਲੌਕਿਕ ਅਧਰਮੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦੇਣਾ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ - ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨਾ, ਸੁਗ਼ਾਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ - ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਸਖ਼ਤ ਮਰਯਾਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਿਆਂ - ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਲਈ - ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸ਼ੋਭਾ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਧਕ ਦੈਵੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿੱਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੱਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹੋ ਉੱਚਤਮ ਮਨੋ-ਅਵੱਸਥਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.28 ਸ਼ਲੋਕ :

शुभ-अ-शुभ-फलैः एवम्, मोच्-स्यसे कर्मन्-बन्धनैः।

सम्-नि-आस-योग-युज्-त-आत्मा, वि-मुच-तः माम् उप-इ-स्यसि॥

ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਫਲੈਹ ਏਵਮ੍, ਮੋਚ੍ ਸ੍ਯਸੇ ਕਰ੍ਮਨ ਬੰਧਨੈਹ।

ਸਮ੍ਨਿਆਸ ਯੋਗ ਯੁਜ੍ਤ ਆਤ੍ਮਾ, ਵਿਮੁਚ੍ਤਹ ਮਾਮ੍ ਓਪਇ ਸ੍ਯਸਿ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਫਲੈਹ : ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਫਲਾਂ ਤੋਂ। ਏਵਮ੍ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਮੋਚ੍ਸ੍ਯਸੇ : ਤੁਸੀਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾ ਲਏ ਜਾਵੋਗੇ। ਕਰ੍ਮਨ੍ ਬੰਧਨੈਹ : ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ। ਸਮ੍ਨਿਆਸ ਯੋਗ ਯੁਜ੍ਤ ਆਤ੍ਮਾ : ਤਿਆਗ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਯੋਗ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਪਰਪੱਕ ਮਨ ਦੇ ਨਾਲ। ਵਿਮੁਚ੍ਤਹ : ਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰੇ। ਉਪਇ ਸ੍ਯਸਿ : ਤੁਸੀਂ ਆਵੋਂਗੇ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਸ਼ੁੱਭ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁੱਭ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਯੁਕਤ ਕਰਮ ਰੂਪ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਨਾਲ ਯੁਕਤ ਚਿੱਤਵਾਲਾ ਤੂੰ, ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਵਿਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਫਲੈਹ ਏਵਮ੍ - ਮੋਚ੍ ਸ੍ਯਸੇ ਕਰਮਨ੍ ਬਨ੍ਧਨੈਹ = ਏਥੇ ਸ਼ੁਭ ਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੰਚਿਤ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਕਿ ਭਗਤ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਭ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਭਗਤ ਅਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਭਗਵਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਜਿੰਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ - ਸਰੀਰ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਕੇ ਸੁਖੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਸੁਖੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਹੈ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ੦ ਭਗਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਹਾਲਾਤ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹਾਲਾਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੦ ਸਮ੍ਨਿ ਆਸ ਯੋਗ ਯੁਜ੍ਤ ਆਤ੍ਮਾ = ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਅਥਵਾ ਸਮੱਰਪਣ ਯੋਗ ਵਿੱਚ ਯੁਕਤ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਯੁਕਤਾਤਮਾ, ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਂਜ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਥਾਂ ਸੰਨਿਆਸ ਸ਼ਬਦ ਸੰਖਿਆ ਯੋਗ ਦਾ ਵਾਚਕ - ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (18.57 ਸ਼ਲੋਕ ਦੇਖੋ) ਜਿਵੇਂ ਸੰਖਿਆ ਯੋਗੀ, ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੌਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੁੱਖ ਪੂਰਵਕ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (51.13) ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਵਿਮੁਚ ਤਹ ਮਾਮ੍ ਓਪ ਈ ਸ੍ਯਸਿ - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। ੦ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੁੱਖ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਦੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ੦ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਕਰਮ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ - ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਜਲੇ ਸੜੇ ਹੋਏ ਬੀਜ, ਮੁੜ ਫੁੱਟਣ ਤੇ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਅਸਮ੍ਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬੀਜ ਦੇਈਏ। ਪਰ ਯੋਗੀ - ਇਸ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨਿਆਸ ਯੋਗ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਜੋ ਝਗੜਾ ਹੈ, ਸੰਧੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਮਾਰਗ ਯੋਗ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਯੋਗੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਵਿਧੀਹਾ ਮੁਕਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਦੇ ਹਨ। ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣਾ, ਈਸ਼ਵਰ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ, ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਮੱਰਪਿਤ ਕਰਨਾ, ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਯੋਗ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.29 ਸ਼ਲੋਕ :

समः अहम् सर्व-भूतेषु, न मे द्वेष्यः अस्-ति न प्रियः। ये भज-अन्ति तु माम् भज्-त्या, मयि ते तेषु च अपि अहम्॥

ਸਮਹ ਅਹਮ੍ ਸਰ੍ਵ ਭੁਤੇ੍ਸ਼ੁ, ਨ ਮੇ ਦ੍ਵੇਸ਼੍ਯਹ ਅਸ੍ਤਿ ਨ ਪ੍ਰਿਯਹ।

ਯੇ ਭਜਅੰਤਿ ਤੁ ਮਾਸ੍ ਭਜ੍ਤ੍ਯਾ, ਮਯਿ ਤੇ ਤੇਸ਼ੁ ਚ ਅਪਿ ਅਹਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਸਮਹ : ਉਹੋ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ। ਸਰ੍ਵ ਭੁਤੇ੍ਸ਼ੁ : ਸਾਰੇ ਜੀਵਾ ਵਿੱਚ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਮੇ : ਮੈਨੂੰ। ਦਵੇ੍ਸ਼੍ਯਹ : ਨਫ਼ਰਤ ਵਾਲਾ। ਅਸ੍ਤਿ : ਹੈ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਿਯਹ : ਪ੍ਰੀਆ। ਯੇ : ਕੌਣ। ਭਜਅੰਤਿ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਤੂ : ਪਰੰਤੂ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਭਜ੍ਤ੍ਮਯਾ : ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ, ਭਗਤੀ ਨਾਲ। ਮਯਿ : ਮੈਨੂੰ। ਤੇ : ਉਹ। ਤੇਸ਼ੁ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ। ਚ : ਅਤੇ। ਅਪਿ : ਭੀ। ਅਹਮ੍ : ਮੈਂ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਾ ਕੋਈ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਸਮਹ ਅਹਮ੍ ਸਰ੍ਵ ਭੂਤੇਸ਼ੁ = ਮੈਂ ਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਉਪਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮ ਹਾਂ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵਿਆਪਕ ਪਰਿਪੂਰਣ ਹਾਂ। (9.04) ਮੇਰੀ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ (5.29) ੦ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਘੱਟ ਹਾਂ, ਕਿਧਰੇ ਵੱਧ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਛੋਟੇ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਘੱਟ, ਵੱਡੇ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਵਧ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਆਪਕ ਹਾਂ। ੦ ਨ ਮੇ ਦਵੇਸ਼੍ਯਧਹ ਅਸ੍ਤਿ ਨ ਪ੍ਰਿਯਹ = ਪਹਿਲਾ ਭਗਵਾਨ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਾਮਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੇਰੇ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਸ਼ੁੱਭ ਕਰਮ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਵੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸਥਿਤ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੈਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਕਾਰਨ ਧਰਤੀ, ਜਲ, ਅੱਗ, ਹਵਾ ਤੇ ਆਕਾਸ਼, ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਆਚਰਣਾਂ ਤਥਾ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦਰਦ ਹੈ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਦੂਜਾ ਹੱਥ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿ ਦਰਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਭੈੜਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੦ ਯੇ ਭਜਅੰਤਿ ਤੁ ਮਾਮ੍ ਭਜ੍ਤ੍ਯਾ - ਮਯਿ ਤੇ ਤੇਸ਼ੁ ਚ ਅਪਿ ਅਹਮ੍ = ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੱਝੇ ਹੋਏ। ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। (9.14, 10.09) ਐਨੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਮੈਂ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੦ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰਕ ਰਾਗ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਲਈ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਰਾਗ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਚੰਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਮੀਰ ਗ਼ਰੀਬ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਹਰ ਵਸਤੂ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਰਜ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਯੁਕਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਮਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ।'

✪ ✪ ✪

9.30 ਸ਼ਲੋਕ

अपि चेत् सु दुर्-आ-चार:, भज्-अते माम् अन्-अन्य-भाक्। साधु: एव स: मन्-तव्य:, सम्यक् वि-अव-सित: हि स:॥

ਅਪਿ ਚੇਤ੍ ਸੁਦੁਰ੍ਆਚਾਰਹ, ਭਜ੍ਅਤੇ ਮਾਮ੍ ਅਨ੍ਅਨ੍ਯ ਭਾਕ੍।
ਸਾਧੁਹ ਏਵ ਸਹ ਮਨ੍ਤਵ੍ਯਹ, ਸਮ੍ ਯਕ੍ ਵਿਅਵਸਿਤਹਹਿ ਸਹ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਅਪਿ : ਭੀ। ਚੇਤ੍ : ਜੇਕਰ। ਸੁਦੁਰ੍ਆਚਾਰਹ : ਇੱਕ ਕਮੀਨਾ ਪਾਪੀ ਵਿਅਕਤੀ। ਭਜ੍ਅਤੇ : ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਅਨ੍ਅਨ੍ਯ ਭਾਕ੍ : ਦੂਜੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ। ਸਾਧੁਹ : ਯੋਗ, ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਧੂ। ਏਵ : ਸੱਚ ਮੁੱਚ। ਸਹ : ਉਹ। ਮਨ੍ਤਵ੍ਯਹ : ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮ੍ਯਕ੍ : ਠੀਕ ਯੋਗ। ਵਿਅਵਸਿਤਹਹਿ : ਘੁਲ ਮਿਲ ਜਾਣਾ। ਹਿ : ਸੱਚਮੁੱਚ। ਸਹ : ਉਹ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਭੀ ਥਿੜਕਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਨਿਸ਼ਚਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਅਪਿਚੇਤ੍ ਸੁ ਦੁਰ੍ ਆਚਾਰਹ, ਭਜ੍ਅਤੇ ਮਾਮ੍ਅਨ੍ ਅਨ੍ਯਭਾਕ੍ = 7.15 ਸ਼ਲੋਕ ਅਨੁਸਾਰ - ਜੋ ਪਾਪੀ ਹਨ ਉਹ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਪਰ ਏਥੇ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਭੀ ਅਨਨ੍ਯ ਭਾਵ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਏਥੇ ਅਪਿ ਅਤੇ ਚੇਤ੍ - ਦੋ ਪਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਪੀ ਮਨੁੱਖ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ, ਮੇਰੇ ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੁਣ, ਤਾਂ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਏਥੇ ਅਪਿ ਤੇ ਚੇਤ੍ ਪਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਸ਼ਟ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਅਨਿ੍ਯਪੂਰਵਕ ਜੇ ਮੇਰੇ ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੦ ਭਜ੍ਤੇ ਕਿਰਿਆ = ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਸਾਂਗਪਾਂਗ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਹ ਦੁਰਾਚਾਰ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅਨ੍ਯ ਭਾਵ ਤੋਂ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਦੁਰਾਚਾਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੇ ਗਏ। ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰਵ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਧੀਨ ਉਹ ਕੋਈ ਪਾਪ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੀ ਰਿਹਾ ੦ ਅਜਿਹਾ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਅਨ੍ਯ ਭਾਵ ਤੋਂ ਭਜਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ੦ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 1 ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਯਾਦ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਜਾਵੇ। 2. ਅਜਿਹੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਏ ਹੋਣ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਵੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਕਰੋ, ਜਿਵੇਂ ਅਜਾਮਿਲ, ਸਦਨ ਕਸਾਈ - ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਚੰਗੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। 4. ਕਿਸੇ ਡਰ ਮੁਸੀਬਤ, ਭਿਅੰਕਰ ਘਟਨਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਵੇ। 5. ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਦੁਸ਼ਟ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਲਮੀਕ ਅਜਾਮਿਲ ਆਦਿ

ਉੱਪਰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ ਸੀ। ੦ ਅਨ੍ ਅਨ੍ਯ ਭਾਕ੍ = ਹੋਣ ਲਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 'ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਮੇਰੇ ਹਨ' ਆਪਣੀ ਅਹੰਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੰਤਹਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਪ ਯਗ ਦਾਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਐਨੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਆਪਣੀ ਅਹੰਤਾ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਹੰਤਾ ਬਦਲਣ ਲਈ 1. ਅਹੰਤਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। 2. ਅਹੰਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। 3. ਅਹੰਤਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ – ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਹੰਤਾ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨੂੰ ਹੀ ਏਥੇ ਅਨ੍ ਅਨ੍ਯਭਾਕ੍ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਸਾਧੁਹ ਏਵ ਸਹ ਮਨ੍ ਤਵ੍ਯਹ = ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਉਸ ਦਾ ਆਚਰਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਦੁਰਾਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਨ੍ਨ੍ਯ ਭਾਵ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਏਥੇ 'ਸਹਮਨ੍ ਤਵ੍ਯਹ' ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਧੀ ਵਚਨ ਹੈ ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਦੁਰਾਚਾਰ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ, 'ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹਾਂ, ਭਗਵਾਨ ਮੇਰੇ ਹਨ" ਭਾਵ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਅਨ੍ਨ੍ਯ ਭਾਕ੍ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਸੰਸਾਰਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ੦ ਸਮ੍ਯਕ੍ ਵਿਅਵਸਿਤਹ ਹਿ ਸਹ – ਮੈਂ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਨਿਸ਼ਚਾ (ਕਰਣ) ਬੁੱਧੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤੇ ਉਥੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਤਾ (ਆਪਣੇ ਆਪ) ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕਰਣ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਜਦ ਕਰਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਤਵ ਤੋਂ ਅਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਰਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ? ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ੱਚੇ ਲਈ ਕਰਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਮਿਲਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਚੱਲਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾ ਅਜਿਹਾ ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਕਦੇ ਮਿਟਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਅਟੱਲ ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਵੇਂ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕਸੀਦ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ, ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਬਿਰਤੀ ਅਥਵਾ ਗੰਦਗੀ ਦਾ ਜਮਾਂਦਰੂ ਤੱਤ ਅਲੋਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੋ ਲਾਹਨਤ ਜਾਂ ਧਿੱਕਾਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਨਾ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਾਪ ਅਸ਼ੁਧ ਨਾਉਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਮੱਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉੱਨੇ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਜ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਨਿਆਇ ਸਤਿ, ਸਾਧਨਾ ਭਗਤੀ, ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਬਚਨ ਤੇ ਕਰਮ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਪੁੰਨ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਸਮਝ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

✪ ✪ ✪

9.31 ਸ਼ਲੋਕ :

क्षिप्रम् भवति धर्म-आत्मा, शश्वत् शान्तिम् नि-गच्छति। कौन्तेय प्रति-जा-नीहि, न मे भक्तः प्र-नश्यति॥

ਕ੍ਸ਼ਿ ਪ੍ਰਮ੍ ਭਵਤਿ ਧਰ੍ਮਆਤ੍ਮਾ, ਸ਼ਸ਼੍ਵਤ੍ ਸ਼ਾਂਤਿਮ੍ ਨਿਗਚ੍ਛਤਿ।
ਕੌਂਤੇਯ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾ ਨੀਹਿ, ਨ ਮੇ ਭਕ੍ਤਹ ਪ੍ਰਨਸ਼੍ ਯਤਿ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਕ੍ਸ਼ਿਪ੍ਰਮ੍ : ਛੇਤੀ। ਭਵਤਿ : ਉਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰ੍ਮਆਤ੍ਮਾ : ਧਰਮਾਤਮਾ। ਸ਼ਸ਼੍ਵਤ੍ : ਸਦੀਵੀ, ਅਮਰ। ਸ਼ਾਂਤਿਮ੍ : ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁੰਜ। ਨਿਗਚ੍ਛਤਿ : ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੌਂਤੇਯ : ਹੇ ਕੌਂਤੇਯ। ਪ੍ਰਤਿਜਾ ਨੀਹਿ : ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਨ : ਨਹੀਂ। ਮੇ : ਮੇਰਾ। ਭਕ੍ਤਹ : ਭਗਤਾ। ਪ੍ਰਨਸ਼੍ਯਤਿ : ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿਰ-ਸਥਾਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਕੌਂਤੇਯ! ਤੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰ ਲੈ, ਭਾਵ ਨਿਸ਼ਚੇ ਪੂਰਵਕ ਸਮਝ ਲੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ਕ੍ਸ਼ਿ ਪ੍ਰਮ ਭਵਤਿ ਧਰ੍ਮਾਤ੍ਮਾ = ਉਹ ਤਤਕਾਲ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਅਥਵਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵ ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਜਦ ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੇਰੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਹੁਣ ਉਹ ਪਾਪਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅਹੰਤਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ੦ ਜੀਵ ਜਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਹੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ੦ ਪਾਪੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ 'ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਵੱਲ ਚੱਲਣਾ ਹੈ' ਨਿਸ਼ੱਚਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤੱਤਵ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੈ। ਦੋਸ਼ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਭਗਵਤ ਮਹੱਤਵ ਵਧ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੦ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਦੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਦਾਚਾਰੀ ਆਖਾਂਗੇ। ਸਦਾਚਾਰੀ ਹੀ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ੦ ਸ਼ਸ਼੍ਵਤ੍ ਸ਼ਾਨ੍ਤਿਮ੍ ਨਿਗਚ੍ਛ੍ਤਿ = ੦ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਧਰਮਾਤਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੋਗ ਤੇ ਐਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਗ ਤੇ ਐਸ਼ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਾਸ਼ਵਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਦੀ ਅਹੰਤਾ ਬਦਲਨ ਨਾਲ, ਜਦ ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ਨਾ ਹੀ ਅਸਤ੍ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੰਚ 'ਚੇਤਨ ਅਮਲ ਸਹਜ ਸੁਖਰਾਸੀ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਕੌਂਤੇਯ ਪ੍ਰਤਿਜਾ ਨੀਹਿ, ਨ ਮੇ ਭਕ੍ਤਹ ਪਰ੍ਨਸ਼੍ ਯਤਿ – 'ਏਥੇ ਮੇਰੇ ਭਗਤ ਦਾ ਪਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਭਗਵਾਨ, ਅਰਜਨ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੂਲ ਮਕਸਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਯੁੱਧ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਲਈ ਭਗਵਾਨ – ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਤੂੰ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰ, ਤੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਨੂੰ, ਜੇ ਮੈਂ ਖੁਦ ਵੀ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਾਂਗਾ, ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਤੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਭਗਤ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰ ਲਵੇ – ਉਸ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੀ। ੦ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਮੇਰੇ ਸਨਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਪਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਸੰਸਾਰ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਜੇ ਜੀਵ ਸੰਬੰਧ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਪਤਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਿਆਇ

ਵਿੱਚ ਦਿਆਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਪੀ, ਜਨਮ ਬਦਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਗ੍ਰੀਸ਼ ਚੰਦ੍ਰ ਘੋਸ਼ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਹੀਣਤਾ/ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਤੋਬਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁੱਧ-ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲੇ ਨੇਕ-ਪੁਰਸ਼ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਂਡਵ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਮੁੱਲਾ ਸਾਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ - ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਗੇ। ਪੰਜਾਂ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਲਈ ਅਟੁੱਟ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਦੁੱਖ ਮੁਸੀਬਤ, ਹਾਰ, ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਗ਼ੁਰਬਤ ਲਾਚਾਰੀ ਅਤੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੁਲਾਇਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਵਧਦੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਰ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਫਲ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੇਯਾਸ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

✪ ✪ ✪

9.32 ਸ਼ਲੋਕ :

माम् हि पार्थ वि-अप-आ-श्रित्य, ये अपि स्यु: पाप-योनय:।
स्त्रिय: वैश्या: तथा शूद्रा:, ते अपि या-अन्ति पराम् गम्-तिम्॥

ਮਾਮ੍ਹਿ ਪਾਰ੍ਥ ਵਿਅਪ ਆਸ਼੍ਰਿਤ੍ਯ, ਯੇ ਆਪਿ ਸ੍ਯੁਹ ਪਾਪ ਯੋਨਯਹ।
ਸ੍ਤ੍ਰਿਯਹ ਵੈਸ਼੍ਯਾਹ ਤਥਾ ਸ਼ੂਦ੍ਰਾਹ, ਤੇ ਅਪਿ ਯਾ ਅੰਤਿਪਰਾਮ੍ ਗਮ੍ਤਿਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮਾਮ੍ : ਮੈਨੂੰ। ਹਿ : ਸੱਚਮੁੱਚ। ਪਾਰ੍ਥ : ਹੇ ਪਾਰਥ। ਵਿਅਪ ਆਸ਼੍ਰਿਤ੍ਯ : ਸ਼ਰਣ ਲੈਣੀ। ਯੇ : ਕੌਣ। ਆਪਿ : ਭੀ। ਸ੍ਯੁਹ : ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਪ ਯੋਨਯਹ : ਵਿਚਕਾਰਲੇ, ਦਰਜ ਦਾ, ਸਾਧਾਰਣ ਜਨਮ। ਸ਼ਿਤ੍ਰਯਹ : ਔਰਤ। ਵੈਸ਼੍ਯਾਹ : ਵਿਆਸ। ਤਥਾ : ਭੀ। ਸ਼ੂਦ੍ਰਾਹ : ਸ਼ੂਦਰ। ਤੇ : ਉਹ। ਆਪਿ : ਭੀ। ਅੰਤਿ : ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ। ਪਰ੍ਾਮ : ਮਹਾਨ। ਗਮ੍ਤਿਮ : ਮੰਤਵ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਹੇ ਪਾਰਥ! ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪਾਪ ਜੂਨੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਪਾਪ ਵਿੱਚ ਜਨਮੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸਤਰੀ ਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮ-ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ਮਾਮ੍ ਹਿ ਪਾਰ੍ਥ ਵਿਅਪ ਆਸ਼ਿਤ੍ਰਯ...... ਯੇ ਅਪਿ ਯਾ ਅੰਤਿ ਪਰਾਮ੍ ਗਮ੍ਤਿਮ੍ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਖ਼ਰਾਬ ਹਨ ਅਥਵਾ - ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਪੀ ਹੈ - ਉਸ ਨੂੰ 9.30 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਖਰਾਬ ਸਨ ਅਥਵਾ ਜੋ ਪੂਰਵਕ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਪਾਪੀ ਸਨ, ਜਾਂ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੇ ਪਾਪੀ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੋਗਣ ਲਈ ਨੀਵੀਂ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ - ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ 'ਪਾਪ-ਯੋਨੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ੦ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਐਨਾ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੁਰ ਰਾਕਸ਼ਸ਼, ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਸਾਰੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ੦ ਜਿਵੇਂ ਦਯਾ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਉਦਾਰਤਾ, ਆਦਿ ਸਾਮਾਨ੍ਯ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮਾਤਰ ਮਨੁੱਖ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭਗਵਤ ਭਗਤੀ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਜੂਨੀ ਜੂਨੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਜੂਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭਗਤ ਹਨ ੦ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੦ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਾਰਨ ਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਾਰ ਜਦ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਲੇ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਸਾਬਣ ਲਾ ਕੇ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਕਾਲਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਸ੍ਤ੍ਰਿਯਹ - ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਣ ਜਾਂ ਆਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਵੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸ੍ਤ੍ਰਿਯਹ (ਔਰਤਾਂ) ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ - ਉਹ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਮ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੦ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤਾਂ ਚਾਰਾਂ ਵਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼ ਵਰਣ ਦੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ (ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਸ਼ਤਰੀ ਤੇ ਵੈਸ਼ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ) ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੈਦਿਕ ਕਰਮਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭਗਵਾਨ ਉੱਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਜਤਲਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮ ਹੈ। ੦ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਭਾਵ ਮਿਟ ਕੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੦ ਜੋ ਸਾਧਕ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ। ਭਾਵੇਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਰੀਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਪਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਏਕਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ - ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਾਧਕ ਨਾ ਭਗਤੀ ਦਾ, ਨਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਨਾ ਪੂਰਣ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੦ ਹਿ ਸ਼ਬਦ 'ਕਿਉਂਕਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਥੇ ਹਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ ਅਥਵਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਪਾਪ ਜੂਨੀ ਦੇ ਭਾਵ ਅਰਥ ਪਾਪ ਭਰਪੂਰ ਜਨਮ ਜਾਂ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਦੋਸ਼ ਪੂਰਣ ਅਥਵਾ ਅਪੂਰਣ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ, ਘੱਟ ਪੂਰਣ (ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ) ਘੱਟ ਠਾਠ ਬਾਠ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸਰੀਰ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣਵੰਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਨਸਾਨੀ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਹੈ, ਉਸ ਲੜੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਚੰਗੇਰੇ ਉਚੇਰੇ ਤੇ ਸੁਚੇਰੇ ਜਨਮ ਵਾਲੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਕਹੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ, ਦਿਮਾਗ਼ ਬੁੱਧੀ-ਵਾਨ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੌਧਿਕ ਵਿਅਕਤੀ - ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਕਸ਼ਤਰੀ ਅਖਵਾਏ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਨਮ ਤੋਂ ਨਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਭੈੜਾ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਨ ਤੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

✪ ✪ ✪

9.33 ਸ਼ਲੋਕ :

किम् पुन: ब्राह्मण: पुण्या:, भज्-ता: राज-ऋषय: तथा। अ-नित्यम् अ-सुखम् लोकम्, इमम् प्र-आप्-य भज-स्व-माम्॥

ਕਿਮ੍ ਪੁਨਹ ਬ੍ਰਾਹ੍ਮਣਾਹ ਪੁਣ੍ਯਾਹ, ਭਜ੍ਤਾਹ ਰਾਜ ਰਿਸ਼੍ਯਹ ਤਥ।

ਅਨਿਤ੍ਯਮ੍ ਅਸੁਖਮ੍ ਲੋਕਮ੍, ਇਮਮ੍ ਪ੍ਰਾਪ੍ਯ ਭਜਸ੍ਵ ਮਾਮ੍॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਕਿਮ੍ ਪੁਨਹ : ਕਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਵੱਧ। ਬ੍ਰਾਹਮ੍ਣਾਹ : ਬ੍ਰਾਹਮਣ। ਪੁਨ੍ਯਾਹ : ਪਵਿੱਤਰ। ਭਜ੍ਤਾਹ : ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਭਗਤ। ਰਾਜਰਿਸ਼੍ਯਹ : ਸ਼ਾਹੀ ਸੰਤ। ਤਥਾ : ਭੀ। ਅਨਿਤ੍ਯਮ੍ : ਜੋ ਪੱਕਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਸਥਾਈ। ਅਸੁਖਮ੍ : ਨਾ ਖੁਸ਼। ਲੋਕਮ੍ : ਸੰਸਾਰ। ਇਮਮ੍ : ਇਹ। ਪ੍ਰਾਪ੍ਯ : ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ। ਭਜਸ੍ਵ : ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰੀ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- 'ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਪੁਣਵਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਰਾਜ-ਰਿਸ਼ੀ ਭਗਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ? ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਅਨਿੱਤ ਅਤੇ ਸੁੱਖ-ਰਹਿਤ ਮਨੁੱਖ-ਲੋਕ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਤੂੰ ਕੇਵਲ ਮੇਰਾ ਹੀ ਭਜਨ ਕਰ।'

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ੦ ਕਿਮ੍ ਪੁਨਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ ਪੁਣਯਾਹ, ਭਜ੍ਤਾਹ ਰਾਜ ਰਿਸ਼ੀਯਹ ਤਥਾ = ਜਦ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਨੀਚ ਯੂਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੈਸ਼ਯ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ - ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰਨ ਹੋ ਕੇ, ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ, ਪਰਮ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਭੀ ਉੱਤਮ ਕੁਲ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰੇ ਭਗਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਪਰਮਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ੦ 9.30 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਏਥੇ "ਪੁਣਯ" ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ। 9.32 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਪਾਪ ਯੋਨਯਹ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਏਥੇ "ਬ੍ਰਾਹਮਣ" ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਦਾਚਾਰੀ ਭੀ ਹਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜਨਮ ਵਾਲੇ ਵੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਏਥੇ ਰਿਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਰਮ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਾਜਨ੍ ਪਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ੦ ਪਵਿੱਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਸਰੂਪ ਇਸਤਰੀਆਂ - ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਚ 'ਭਕ੍ਤਾਹ' ਪਦ ਦੇਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੈ, ਉਹ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ) ਜੇ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਦੇਹ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ੦ ਪੁਨਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ - ਰਾਜਰਿਸ਼ੀਯਹ ਅਤੇ ਭਕ੍ਤਾਹ - ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ - ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਕਾਰਣ ਕਿ ਕਰਮ ਮਾਤਰ ਬਾਹਰ ਤੋਂ (ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ) ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਿਹੜੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਵੀ ਬਾਹਰੀ - ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਦੇ ਵਾਚਕ ਹੀ ਏਥੇ 'ਪੁਣਯ ਬ੍ਰਾਹਮਣ' 'ਤੇ ਰਾਜਰਿਸ਼ਯ ਦੋ ਪਦ ਆਏ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅੰਦਰਤੋਂ ਆਪ ਖੁਦ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਆਪ ਲਈ ਏਥੇ 'ਭਕ੍ਤਾਹ' ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ। ੦ ਅਨਿਤ੍ਯਮ੍ ਅਸੁਖਮ੍ ਲੋਕਮ੍ - ਇਮਮ੍ ਪ੍ਰਆਪ੍ - ਯ ਭਜ ਸ੍ਵ - ਮਾਮ੍ - ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਅਨੰਤ ਜਨਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਅੰਤਿਮ ਜਨਮ ਹੈ। ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਪਵਿੱਤਰ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਅਨਿਤ੍ਯ ਹੈ। ਅਨਿਤ੍ਯਮ (ਨਿਤ੍ਯ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਦੋਂ ਛੱਡਣਾ ਪਵੇ - ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ੦ ਅਸੁਖਮ੍ - ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। 8.15 ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਵੱਸਥਾ ਨੂੰ 'ਦੁਖਾਲਯ' ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ੦ ਇਸ ਲੋਕਮ੍ - ਇਹ ਪਦ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੇਵਲ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲਵੇਗਾ ? ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵਿਧਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਹ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰ।' ੦ ਭਜਸ੍ਯ ਮਾਮ੍ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ, ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਪੁੰਨ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੋ ਵਿਰੋਧ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ (ਦਿਮਾਗ਼) ਸੰਪੂਰਣ ਯੋਗ ਬੌਧਿਕ, ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਕਸ਼ਤਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਹੈ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਯੋਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂਤੱਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਹਨ। ਜੋ ਫੁੱਲ ਅੱਜ ਮਹਿਕਦਾ ਟਹਿਕਦਾ ਹੈ, ਸੁਹਣਾ ਹੈ। ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਲਕ ਨੂੰ ਮੁਰਝਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਮਹਿਕ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਹਰ ਜੀਵ ਵਸਤੂ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਪਿੱਛੋਂ ਦੁੱਖ ਤੇ ਦੁੱਖ ਪਿੱਛੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਹਾਲ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਅਵੱਸਥਾ ਉਸ ਬੱਚੇ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਮਾਂ ਵੱਲ ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਨੰਦਮਈ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕੇਵਲ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

✪ ✪ ✪

9.34 ਸ਼ਲੋਕ :

सद्-मना: भव सद्-भक्त:, सद्-याजी माम् नमस्-कुरू। माम् एव ए-स्यसि युज्-त्वा एवम्, आत्मानम् सद्-पर-अयन:॥

ਮਦ੍ ਮਨਾਹ ਭਵ ਮਦ੍ਭਕ੍ਤ੍ਹ, ਮਦ੍ ਯਾਜੀ ਮਾਮ੍ ਨਮਸ੍ ਕੁਰੁ।
ਮਾਮ੍ ਏਵ ਏ ਸ੍ਯਸਿ ਯੁਜ੍ਤ੍ਵਾ ਏਵਮ੍, ਆਤ੍ਮਾਨਮ੍ ਮਦ੍ ਪਰ ਅਯਨਹ॥

੦ ਸ਼ਬਦ ਅਰਥ :- ਮਦ੍ਮਨਾਹ : ਅਜਿਹਾ ਮਨ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਭਵ : ਤੁਸੀਂ ਹੋ। ਮਦ੍ ਭਕ੍ਤ੍ਹ : ਮੇਰੇ ਭਗਤ। ਮਦ੍ਯਾਜੀ : ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰੇ। ਨਮਸ੍ਕਰੁ : ਨੀਵਾਂ ਝੁਕ ਜਾਣਾ। ਮਾਮ੍ : ਮੇਰਾ। ਏਵ : ਇਕੱਲਾ। ਏਸ੍ਯਸਿ : ਤੁਸੀਂ ਆਵੋਗੇ। ਯੁਜ੍ਤ੍ਵਾ : ਮਿਲਿਆ, ਸੰਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਏਵਮ੍ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਆਤ੍ਮਾਨਮ੍ : ਸਵੈ। ਮਦ੍ਪਰਅਯਨਹ : ਮੈਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਚੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮੰਨ ਲੈਣਾ।

੦ ਸ਼ਲੋਕਾਰਥ :- ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਮਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਂ। ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਹੋਵੇਂ। ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਦਾ ਸਮਝ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਂਗਾ।

ਪਦ-ਅਰਥ-ਵਿਸਥਾਰ :- ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੁਪਤ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਦੋਸ਼-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਆਦਰ ਭਾਵ ਹੋਵੇ। ਅਰਜਨ ਦੋਸ਼-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਊਸ ਨੂੰ ਅਨਸੂਯਵੇ (9.09) ਕਿਹਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਭਗਵਾਨ, ਅਰਜਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੁਪਤ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੦ ਮਦ੍ ਭਕ੍ਤ੍ਹ = 'ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਹੋ ਜਾ।' ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾਪਨ ਕਰ। ਕੇਵਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ। ਜਿਹੜਾ ਅਨੰਤਕਾਲ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਜੋੜ। 'ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਏਂ।' ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣਾਪਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ੦ ਮਦ੍ ਮਨਾਹ ਭਵ – ਮਨ ਉਥੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਣਾ ਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ ਅਖੰਡ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ – ਪਰ ਤੂੰ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਏਂ।' ੦ ਮਦ੍ਯਾਜੀ = 'ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ' ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਤੂੰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਸੌਣ ਜਾਗਣ ਆਉਣ ਜਾਣ, ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦੇਹ। ੦ ਮਾਮ੍ ਨਮਸ੍ ਕੁਰੂ = 'ਮੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ। 'ਮੇਰਾ ਜੋ ਕੁੱਝ ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਜਾਂ ਸਾਮਾਨ ਵਿਧਾਨ ਹੋਵੇ – ਉਸ ਵਿੱਚ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮਨ ਤੇ ਮਾਨਯਤਾ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦੇਵਾਂ – ਫਿਰ ਵੀ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿ। ਜੋ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਕਾਰਜ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸ਼ਰਨ ਆਉਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਫਲ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ੦ ਏਵਮ੍ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮਦ੍ਭਕ੍ਤ੍ਹ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੇਰੇ ਅਰਪਤ ਹੋ ਜਾ। ੦ ਮਦ੍ਮਨਾਹ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਮੇਰੇ ਪਰਾਯਣ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਦ੍ਯਾਜੀ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਮਾਤਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਮਾਮ੍ ਨਮਸਕੁਰੂ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਅਰਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ੦ ਯੁਜ੍ਤ੍ਵਾਏਵਮ੍ – (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਕੇ) ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਇੰਜ ਆਪਣੀ ਅਹੰਤਾ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਮਨ ਬੁੱਧੀ ਪਦਾਰਥ ਕਿਰਿਆ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਦੇ। ੦ ਮਦ੍ ਪਰਅਯਨਹ = ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਰਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਭੋਰਾ ਵੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਿਆਖਿਆ :- ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਵਾਰਥੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਕ ਕਦੇ ਵੀ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਵੈਰਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂਤੱਵ ਅਥਵਾ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਇੰਜ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ, ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

✪ ✪ ✪